

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KERK EN ORGANISATIE

Het zal maar weinig vrijgemaakten ontgaan zijn, dat er de laatste jaren een geanimeerde discussie op gang gekomen is rond de gereformeerde organisaties. Die discussie lijkt een (voorlopig?) hoogtepunt te krijgen in de verschijning van de bundel **Toekomst voor gereformeerde organisaties** (GSEV-reeks nr. 31). De bundel heeft al diverse reacties opgeroepen. Maar daarmee is het gesprek nog niet afgelopen. Over twee weken organiseert het GSEV een studiedag rond dit onderwerp. Ongetwijfeld zal dat een sterke stimulans tot voortgaande discussie opleveren.

In verband daarmee leek het de redactie van **De Reformatie** goed, van haar kant een bescheiden bijdrage aan het gesprek te leveren. In dit blad is het thema sinds jaar en dag regelmatig aan de orde gekomen. De artikelen in de bundel verwijzen er meermalen naar. Het nummer dat u nu in handen hebt is daarom nu eens helemaal aan dit thema gewijd.

We hebben niet de illusie, dat binnen kort bestek het laatste woord over dit onderwerp te spreken valt. Daarom hebben we er voor gekozen slechts enkele elementen uit de discussie naar voren te halen. Daarbij is overigens wel geprobeerd om de centrale vragen duidelijk aan de orde te stellen. In de GSEV-bundel zijn het vooral de bijdragen van ds. H.J.D. Smit en ir. J. Huijgen die in dit opzicht de aandacht trekken. We beperken ons daarom tot deze twee.

Allereerst geeft ds. A.L.T. de Bruijne een uitvoerige bespreking van de visie van Smit. De Bruijne concentreert zich daarbij voornamelijk op de vraag naar de plaats van de kerk. Een ander aspect van Smits bijdrage, dat sterk de aandacht trekt, is zijn visie op K. Schilder als animator van een zeker radicalisme in de vrijgemaakte gedachtenwereld. Is Schilder inderdaad de radicalist die Smit heeft getekend? Prof: Trimp neemt die vraag onder de loep en plaatst kritische kanttekeningen bij Smits Schilder-portret.

Ir. J. Huijgen komt aan bod in een artikel van ondergetekende. Ook bij Huijgen aandacht voor K. Schilder en tegelijk een pleidooi voor verbreding van de probleemstelling. In een laatste artikel, van dezelfde hand, komen tenslotte enkele motieven aan bod, die in de discussie een rol spelen. Met dit nummer hopen we een kleine bijdrage aan het actuele gesprek te kunnen leveren. Overigens is hiermee niet een bepaald redactioneel standpunt in deze kwestie geformuleerd. Het gaat in deze artikelen niet om 'de visie van **De Reformatie**'. De auteurs zijn en blijven zelf verantwoordelijk voor wat zij schrijven. Maar de redactie hoopt, dat het hier gebodene kan bijdragen aan de voortgang van gesprek.

C.J. de Ruijter

Kerk en organisatie

C.J. de Ruijter

Vooruit met de kerk, maar tegen welke prijs?

A.L.T. de Bruijne

Verschuivende aandacht

C.J. de Ruijter

Schilder, de radicalist?

C. Trimp

Kernpunten in de discussie

C.J. de Ruijter

VOORUIT MET DE KERK, MAAR TEGEN WELKE PRIJS?

1. Profetisch geluid

'Ik hoop van harte, dat onze gemeenschap krachtig genoeg zal blijken om de discussie over deze zaken in de Geest van Christus door te spreken.'

Met deze woorden besluit ds. H.J.D. Smit zijn bijdrage in de GSEV-bundel nr. 31 **Kerk en organisatie**. In deze bijdrage maakt hij veel los. Niet voor niets roept hij meerdere keren op tot een opbouwend gesprek zonder wantrouwen.

Dat lijkt mij in de lijn met de Schrift. 'Toetst alles en behoudt het goede', zegt de apostel (1 Tess. 5 : 21). Paulus wil niet dat de gemeente profetische geluiden in de kiem smoort. Wie wil spreken naar Gods Woord moet in de kerk gehoord worden. Hoe confronterend het ook voelt. We zouden de Geest eens uitdoven! Tegelijk vragen zulke geluiden om kritische toetsing. We zouden eens te gretig onrijpe vruchten plukken!

Ik zal reageren op Smits uitleg van de artikelen 27 t/m 29 van de NGB. Voor de helderheid van de discussie wil ik echter eerst aangeven waar ik zelf sta. Dan wordt duidelijk waarom ik problemen heb met Smits bijdrage (evenals met die van ir. J. Huijgen in dezelfde bundel), terwijl ik in de praktijk dezelfde richting op ga.

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE, DRS. G.J. VAN MIDDELKÖÖP

OVERIGE REDACTIELEDEN

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS, DRS. A. DE BRUIJNE, DRS. J. HUIJGEN, DRS. J. LUIT
PROF. DR. C.J. DE RIJTER, DRS. H. VEL

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. JONGER

-ASSISTENT:

RAAFF, Wortmanstraat 138, 8265 AG Kampen (05202) 3120

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:

De Reformatie, Postbus 24.8260 AA te Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & De Co. B.V., Postrekening 406040 t
De Reformatie, Goes, Postbus 1, 4460 AA Goes Tel. (01100)

ar; f 46.25 per halfjaar; studenten f 70.25 per jaar (binnen land).
44.50 per jaar (zeepost).

ten abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden
lijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn (opzeggr
jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1

Losse nummers f 1.95 (excl. porto).

De Reformatie verkrijgbaar bij de uitgeverij Bralc
Tel. (05210) 1

ADVERTENTIES:

op aa

1 de

niet toegestaan

2. Kerkvisie

Met een zekere regelmaat klinkt verzet tegen een bepaalde kerkvisie binnen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). In deze bundel geven Smit en Huijgen dat verzet bescheiden en betrokken stem.

Het gaat dan om de stelling dat er volgens de belijdenis maar een ware kerk kan zijn, en de daarop volgende gelijkstelling van deze ene ware kerk van de belijdenis met de eigen kerkgemeenschap. Daarbij komt een sterke nadruk op het belang van de kerk en van de kerkelijke gehoorzaamheid zowel in Christus' werk als in ons geloven en handelen. Praktische gevolgen van deze kerkvisie zijn volgens de critici:

- andere gemeenschappen (christenen) die vrij dichtbij staan, geen kerk noemen en dus diskwalificeren;
- niet of nauwelijks ruimte vinden voor volledige samenwerkingsvormen van christenen uit verschillende kerken;
- onderwaardering van de centrale plaats van Christus en van zijn koninkrijk;
- eenzijdigheden en storingen in geloof en geloofsbeleving.

Ik herken deze symptomen en zie verbanden met de kerkvisie. Tegelijk zie ik meer oorzaken en vraag ik me af of de schuld bij de gewraakte visie ligt of bij de manier waarop daarmee soms is omgegaan.

Maar met Smit en Huijgen ben ik van mening dat de werkelijkheid niet te pressen is in een denkconstructie. Ik reken ermee dat er meerdere ware kerken kunnen zijn. Zeker wanneer je het plaatselijk bekijkt, geloof ik dat dit in ons land ook daadwerkelijk het geval is. Evenmin als zij verdoezel ik het zondige daarvan. Ik wil dat juist bij alle betrokkenen (inclusief onszelf) zo concreet mogelijk aanwijzen, belijden en bestrijden. Intussen is – meen ik – hartelijke christelijke samenwerking geboden.

3. Bierkaai of windmolen?

Maar is deze visie zo nieuw? Zelf leerde ik er veel van kennen toen ik ergens tijdens de jaren '70 wekelijks *De Reformatie* ging lezen. Al vanaf het begin van de jaren '70 schreef prof. J. Douma daarin in deze trant.

Omdat deze visie naar mijn inzicht niet nieuw is, taxeer ik de huidige situatie in onze kerken anders dan Smit en Huijgen. Ik zie verschil tussen theorie en praktijk. Sinds Douma's 'woelige seventies' is de theoretische discussie op dit punt weinig verder gekomen. Daarom vind ik het goed dat de bijdragen uit deze bundel ertoe uitnodigen hierover grondig door te spreken.

Maar al is de theorievorming gestagneerd, de praktijk

heeft zich daarvan niets aangetrokken. Mijs inziens zijn de praktische consequenties van de visie die Smit en **Huijgen** ontwikkelen, door velen allang getrokken. Het is 'bon ton' om juist niet te vinden dat er maar een kerk is. En om die niet concreet aan te wijzen. Het is in om voor **samenwerking** te zijn, niet alleen in de politiek maar bijvoorbeeld ook in de evangelisatie. Het oude standpunt staat bij velen in een geur van onsympathiek rigorisme. Natuurlijk zijn ~~er~~ ook anderen. Wellicht zijn die nog meer beeldbepalend. Maar naar mijn inzicht beweegt de hoofdstroom van onze kerken zich in een andere richting. Juist onder jongeren en de jonge midden-groep (die **almeer** de verantwoordelijkheden in de kerken dragen) is de praktijk ruim.

Mijn eerste grote bezwaar tegen de artikelen van Smit en **Huijgen** is nu dat ze herhaaldelijk pretenderen een nieuwe praktijk te moeten veroorzaken. Terwijl die er al is. Theoretisch geven ze een aanzet, maar praktisch vormen ze een achterhoedegevecht. Ze legitimeren een groeiende praktijk. Toch voeren ze de strijd tegen de gewraakte kerkvisie met een elan dat suggereert dat het haast vechten tegen de bierkaai is.

Maar zijn het geen windmolens? Hoe reëel is het beeld dat de verschillende auteurs hebben van de feitelijke ontwikkelingen? Reageren we misschien, nu er ruimte voor is, oude frustraties af? Of staren we ons blind op een situatie waar we zelf botsen, terwijl die niet model kan staan voor de totale ontwikkeling?

En: doet men de aangevallen kerkvisie wel recht? Spreken de verdedigers van de 'oude lijn' niet dynamischer over Christus' kerkvergadering (ook buiten onze kerken) dan uit Smits verhaal blijkt? Erkennen velen van hen niet ook de noodzaak van samenwerking op allerlei punten, alleen in andere vormen?

Smit bestrijdt op een aantal punten een karikatuur van de oude lijn. Begrijpelijk, omdat deze karikatuur nogal eens is opgeroepen door de aanhangers ervan zelf. Maar in de huidige situatie is zo'n bestrijding riskant. Zij rechtvaardigt wat in de lucht zit en maakt de drang tot behoorlijke **verwerking** van het verleden nog minder dan die al was.

Dat is mijn tweede grote moeite met de genoemde artikelen. Als mijn taxatie terecht is, dan moet meer gerekend worden met het effect van de argumentatie bij degenen die de **ruimere** praktijk al lang gewoon vinden. Ik heb aanwijzingen dat zij vaak een aha-gevoel krijgen, maar zich niet uitgedaagd voelen tot **kritiek** op de eigen inmiddels ingenomen posities. Nodig zijn niet alleen instrumenten om oude eenzijdigheden te overwinnen, maar ook om niet zelfvoldaan vast te roesten in nieuwe.

Daarom ben ik er niet van onder de indruk als **Huijgen** stelt, dat je soms een bepaald accent moet leggen om een vroegere eenzijdigheid te corrigeren. Dat is waar, maar gaat niet op in een tijd waarin die vroegere eenzijdigheid

allang niet meer de enige is.

Smit en **Huijgen** hanteren mij te vaak valse dilemma's. Bijvoorbeeld wanneer zij het teveel in aandacht voor de kerk willen compenseren door concentratie van de aandacht op Christus en het koninkrijk.

Daartegenover stel ik het volgende.

Onze theorievorming heeft het nog nodig dat dat eenzijdig accent op de kerk wordt overwonnen, maar onze praktijk vraagt erom dat we elkaar tegelijk het hoge belang van de kerk weer gaan leren.

En: onze theorie vraagt om een genuanceerdere visie op zichtbare eenheid, maar onze praktijk leert tegelijk het belang daarvan te onderstrepen.

En: onze theorie vraagt om een doordenking van de manier waarop Gods geboden ruimte bieden voor groei in een zondige werkelijkheid, maar de praktijk roept daarnaast om dieper respect voor Gods wet en radikaler navolging van Christus.

4. **Vuurhaard exit**

Verder zal ik mij richten op Smits bespreking van de artikelen 27-29 NGB. Met die bespreking heeft hij een belang, dat hij niet onder stoelen of banken steekt. Uit een analyse van de motieven die na de Vrijmaking zijn aangevoerd ter verdediging van de doorgaande reformatie, komen zes punten naar voren. Op vijf daarvan gaat Smit **kritisch** in, mee vanuit een moedige peiling in het denken van K. Schilder. Een motief laat hij overeind staan: de vuurhaard-gedachte. Die houdt in dat vanuit de kerk het brede christelijke leven gevoed wordt. Daarom verdient de kerk primaire aandacht binnen het geheel van Gods werk en onze christelijke actie.

Smits behandeling van de artikelen 27-29 NGB heeft vervolgens dit effect, dat ook met deze vuurhaard-gedachte als argument voor doorgaande reformatie kan worden afgerekend. Er kunnen namelijk meerdere vuurhaarden zijn. En misschien brandt het vuur in de eigen haard (de Gereformeerde Kerken) wel zo laag, dat dit argument je op de lippen besterft.

Smits interpretatie van de belijdenis staat in dienst van deze conclusies. Hij wil aantonen, dat de belijdenis **ruimte** laat voor **meerdere** ware kerken. En hij wil ons aanspooren tot bescheidenheid in onze eigen pretenties.

5. **Terug naar de Schrift**

Smit relativeert zijn uiteenzetting door te stellen dat er meer studie nodig is naar de historische achtergrond van de belijdenis. Toch is hij van mening dat we daarop niet kunnen wachten.

Dat stem ik hem toe. Maar ik verbaas me erover dat hij zelf in deze opbouwende zin niet op een aantal punten een poging heeft gewaagd.

Nu **krijgt** de discussie iets van een herhaling van standpunten die voor en na de Vrijmaking vaak zijn **uitgewis-**

seld. En Smit valt zelf terug in een interpretatie van de confessie die al eerder is gepropageerd bestreden.

Daarom vind ik het ook jammer dat hij niet royaler durft te zijn vanuit de Bijbel zelf. De historische achtergrond van de belijdenis, hoe verhelderend ook, is niet bindend. Ook de door de belijdenis gehanteerde termen zijn dat niet. Daarom vind ik de interpretatie-discussie over deze artikelen zo vaak vermoeiend gepriegel. De vraag moet tekens zijn: welk deel van de bijbelse leer wil hier verwoord zijn? Wanneer we de belijdenis hanteren met het oog op ons geloof en leven, dan alleen in nauwe verbondenheid aan de Schrift.

Smit spreekt **kritisch** over de klassiek-vrijgemaakteinterpretatie van deze artikelen. Overigens bestonden daarbinnen van meet af nuances, zodat deze aanduiding mij te generaliserend is. Zijn **kritiek** is vooral dat daarin art. 27 gelezen wordt vanuit art. 28. Daardoor vernauwt het blikveld zich **direct** tot de ene zichtbare kerk per plaats. Daar-teenover wil Smit de volgorde van de belijdenis recht-doen en bij de volle breedte van art. 27 inzetten, zonder daarbij al te denken aan art. 28.

Op zichzelf denk ik dat deze waarneming in de richting van **sommigen** hout snijdt. Maar tegelijk: wat beslist zo'n (volg)orde-debatje? De vraag is welke **aspecten** van de leer van de Schrift in respectievelijk art. 27 en art. 28 aan de orde komen.

6. Is Smit ook onder de klassieken?

Smit typeert artikel 27 als een 'totaaloverzicht' van de kerk. Wij kijken over Gods schouder mee, van **bovenaf**, en zien in vogelvlucht zijn wereldwijde werk aan de kerk. Daarbij denken we nog niet aan allerlei concrete plaatselijke gemeenten. Dat komt pas in artikel 28, als het gaat om de roeping om je bij de plaatselijke kerk te voegen. Natuurlijk is die plaatselijke kerk dan een stukje van dat totaal uit art. 27. Maar we moeten dat totaal niet bij voorbaat in beeld nemen vanuit de plaatselijke kerk.

Concreet resultaat levert deze benadering op wanneer Smit stelt dat volgens art. 27 de eenheid tussen de ware christenen er al is. Die komt niet pas tot stand wanneer die zich in de plaatselijke kerk aan elkaar geven. Art. 28 zegt ook niet dat de eenheid van de kerk moet worden 'bewerkt' maar 'bewaard'.

Smit geeft de indruk dat zijn typering 'totaaloverzicht' een nieuwe sleutel is. Hij spreekt van de 'winst' van deze benadering. De klassiek-gereformeerde visie mengt hier ten onrechte het onzichtbaar-zichtbaar-vraagstuk doorheen. Smit meent dat de totaal-overzicht-kerk uit art. 27 nu eens zichtbaar, dan weer onzichtbaar is. De vrijgemaakte opvatting versmalt art. 27 tot de zichtbare plaatselijke gemeente.

Toch is 'totaaloverzicht' precies de typering die een klas-

siek-vrijgemaakte zou kunnen gebruiken! Anderen droegen de kwestie onzichtbaar-zichtbaar in art. 27 binnen. Die stelden de kerk van art. 27 gelijk aan de 'onzichtbare' kerk. De 'vrijgemaakten' reageerden door uit dit dilemma te stappen. Er is veel onzichtbaars aan de kerk. Tegelijk is zij naar haar aard een zichtbare gemeenschap. Vandaar dat men ging spreken van 'onoverzienbaar'. Het gaat om de kerk van alle tijden en alle plaatsen. De kerk is katholiek. Wie overziet het totaal? Dus – Smit keert terug in het klassiek-vrijgemaakte kamp! – artikel 27 biedt een 'totaaloverzicht'. ..

Er is nog meer overeenkomst tussen Smit en het klassieke standpunt. Beiden dreigen vast te lopen in hetzelfde dilemma, alleen op een tegenovergesteld manier.

De klassiek-vrijgemaakte visie ziet terecht al bij de algemene kerk uit art. 27 plaatselijke gemeenten. Maar zij dreigt daardoor te weinig te doen met de gemeenschap in Christus tussen alle gelovigen. Smit ziet terecht in art. 27 de volle breedte van Gods werk, maar hij dreigt deze eerst te abstraheren van plaatselijke gemeenten om pas bij art. 28 weer in te zoomen op die plaatselijke gemeenten. Dat verraaft hij **zelf** door 'scholastisch' spraakgebruik, wanneer hij spreekt over de algemene kerk die zich plaatselijk 'openbaart'.

Zoals hij de 'oude vrijgemaakten' verwijt dat deze hun uitleg van art. 27 belasten met art. 28, zo belast hij zijn eigen uitleg van art. 27 met een reactiehouding tegenover dit standpunt.

7. Meekijken over Gods schouder

Op dit punt is het mijns inziens nodig met elkaar terug te gaan naar de Schrift.

Als de belijdenis de kerk een 'vergadering' noemt, ligt daar het bijbelse woord 'gemeente' (ecclesia) achter. Nu gebruikt de Bijbel dit woord meestal voor concrete plaatselijke groepen mensen. Daarnaast zijn er ook plaatsen waar 'gemeente' een totaal-typering is. In het spraakgebruik van de Schrift geeft dit geen spanning.

Illustratief is de brief aan de Efesiërs. In de eerste hoofdstukken kijkt Paulus duidelijk naar dat totaal (bv. 1 : 23, 2 : 11-22, 3 : 10, 21). Er is in de tijd van Paulus een wereldwijde vergadering van gelovigen die bestaat uit Joden en niet-Joden, die op een wonderlijke manier een zijn door het geloof in Christus, dankzij de Heilige Geest.

Intussen strooit Paulus al, terwijl hij deze grootse werkelijkheid bezingt, kwistig met toepassingen op de concrete groep gelovigen in Efese aan wie hij schrijft. (Zou Smit Paulus nu de les lezen dat hij de goede volgorde vergeet, en verwarrend vroeg 'inzoomt' op de plaatselijke kerk?) Paulus grote woorden over 'de gemeente' vinden juist plaatselijk hun spits (1 : 1, 3v., 13v., 2 : 1, 19-21, 3 : 18v.).

En vanaf hoofdstuk 4 is helemaal duidelijk dat hij spreekt over de plaatselijke kerk te Efese (4 : 3-6, 12, 5 : 29).

Heel aardig in verband met Smits gedachtenexperiment 'meekijken over Gods schouder' is wat Paulus opmerkt

over de engelen. Die kijken mee over Gods schouder en verbazen zich over de gemeente die ze op aarde zien groeien en waarin ze Gods veelkleurige wijsheid concreet zien worden (3 : 10). Die engelen zien een veelkleurige stoet concrete mensen tot geloof komen en toegevoegd worden aan veelkleurige concrete gemeenten. Ze zien deze mensen daar samenleven in hetzelfde geloof en elkaar dienen vanuit de volheid van de Geest.

Op dezelfde manier spreekt Petrus over wat er concreet gebeurt in het midden van de gemeenten in Klein-Azië. En hij stelt dat de engelen zich voorover buigen van verbazing bij dit schouwspel (1 Pet. 1 : 11 – 'begeren een blik te slaan' is beter weer te geven met: intense aandacht geven).

8. De Schrift en onze dilemma's

De Schrift kent geen spanning tussen de gemeente (als totaal-typing) en de verzameling concrete plaatselijke gemeenten. In de tijd van de apostelen bestaat Gods ene gemeente uit Joden en niet-Joden slechts in de vorm van plaatselijke gemeenschappen. De gemeenschap van alle gelovigen in Christus valt samen met de plaatselijke gemeenschap en de band tussen die plaatselijke kerken in de leer van de apostelen.

Zo spreekt de Schrift ook bij de andere aanduidingen voor de kerk: kudde, lichaam, tempel, huis. Steeds blijken deze door elkaar heen toepasbaar op het grote geheel en op plaatselijke gemeenschappen.

De gemeente is een dynamisch wereldwijd totaal-gebeuren. Maar dit wordt nergens geabstraheerd van de dynamiek van concrete plaatselijke gemeenten. In je plaatselijke gemeente heb je te maken met de wereldwijde gemeente. En de wereldwijde gemeente is alleen maar in beeld te nemen als verzameling plaatselijke gemeenten.

Spanning tussen beiden ontstaat pas als plaatselijke gemeenten onderling geen band meer kennen. Of als er losse gelovigen blijken te zijn die niet in een plaatselijke gemeente functioneren of in een gemeente die ontrouw is aan de leer van de apostelen.

Hoewel de apostelen op zulke punten wel moeten waarschuwen, is dat niet de situatie vanwaaruit het NT spreekt. Het is wel onze situatie vandaag. De belijdenis wil de Schrift naspreken. Daarom geeft in onze situatie de belijdenis vanuit de Schrift wel een **kritische** norm. Maar het is gevaarlijk om – hoe ook – onze situatie zonder meer te willen herkennen in de belijdenis. Dan forceer je met artikelen die naspreken wat het NT over de kerk zegt, oplossingen in een situatie die helemaal anders is dan die van het NT.

Daarmee uit ik **kritiek** op sommige klassiek-vrijgemaakte geluiden. Niet omdat de totale kerk en de plaatselijke kerk tegelijk in beeld komen. Dat is juist winst van de theologie van Schilder en van de Vrijmaking, die ons er

van verlost de Bijbel voor het karretje van onze verdeelde verlegenheid te spannen.

Maar wel omdat deze belijdenis soms te onproblematisch wordt toegepast op onze werkelijkheid vandaag. Dat moet er wel toe leiden, dat we op zoek gaan naar een bepaald verband van plaatselijke kerken waar deze stand van zaken zich voordoet. En dat er moeite ontstaat om andere kerken of losse christenen nog royaal in beeld te brengen met Christus' kerk.

Maar die **kritiek** keert zich evenzeer naar hen die daarvan zo schrikken dat ze de belijdenis van de weeromstuit maar weer anders uitleggen. Hun bedoeling deel ik: royaler durven spreken over wat zich nog meer aan 'kerk' voordoet. Maar de prijs ervoor is mij te hoog. Het spreken van de Schrift, zoals dat doorklinkt in art. 27 en 28 NGB, moet de tijdbom blijven onder onze schuldige verdeeldheid.

9. Naar de praktijk

Mijns inziens zullen we eerlijk onder ogen moeten zien, dat in onze tijd uiteengetrokken is, wat volgens de schriftuurlijke belijdenis alleen maar samen kan gaan: de gemeenschap van alle gelovigen in Christus en de concrete gemeenschap in en tussen plaatselijke gemeenten.

We zullen dan erkennen dat dit onherroepelijk meebrengt dat de praktijk van vandaag verschillend benaderd kan worden. Zonder dat de ene of de andere benadering als direct-schriftuurlijk mag worden opgedrongen. Dat leidt in het gesprek met elkaar tot bescheidenheid ten aanzien van het eigen standpunt. Er valt ook veel te zeggen voor de accenten die de ander legt.

De een zal beginnen bij de gemeenschap in Christus. Zijn valkuil is dat hij de zaak van Christus' kerk, zoals de bijbel daarover spreekt, overslaat. Alle christelijke gemeenschap en actie vanuit deze invalshoek moet daarom niet verdoezelen dat een grote abnormaliteit onopgelost bleef. Het is een kwestie van oprechtheid tegenover Hem die zijn leven gaf om de twee een te maken, dat we dit punt niet relativiseren.

De ander zal beginnen bij de concrete gemeenten waar die gemeenschap in Christus beleefd wordt. Zijn valkuil is het exclusivisme. Alle reserve in de beoefening van de christelijke gemeenschap en actie met christenen van buiten de eigen kerk moet daarom niet verdoezelen, dat er toch gemeenschap in Christus is die in alle voorlopigheid funktioneert. Het is een kwestie van trouw aan Hem die zijn leven gaf voor al de zijnen, dat we die niet opbreken.

10. Eenheid bewaren of bewerken?

Het bovenstaande licht ik toe door in te gaan op Smits opmerkingen over art. 28. De eenheid in Christus is al gegeven, zegt hij. Door ons bij de kerk te voegen brengen we die niet tot stand, maar we bewaren haar.

Nu zit in zijn visie een logisch probleem verstopt. Dit:

- de eenheid is er in Christus
- door je bij de plaatselijke kerk te voegen 'bewaar' je die

– maar als je je niet bij de plaatselijke kerk voegt?

De conclusie moet dan wel zijn: dan bewaar je haar niet. Dus breek je haar. Waar blijft dan de eenheid in Christus? Smits redenering, opgezet om de eenheid in Christus krachtig te laten functioneren, kan tot gevolg hebben dat we de eenheid in Christus moeten ontkennen.

Art. 28 spreekt oorspronkelijk van het 'onderhouden' van de eenheid van de 'kerk'. Smits uitleg bestaat bij de gratie van zijn omschrijving van 'kerk' uit art. 27. Daar trok hij zich terug op de gemeenschap in Christus.

Zoals gezegd heb ik er geen moeite mee te stellen dat er eenheid is tussen al die mensen die door het geloof persoonlijk aan onze Heer verbonden zijn. Ik vind ook dat dat gegeven behoort te functioneren, meer dan vaak het geval was. Maar ik geloof niet dat de belijdenis hier over de gemeenschap met Christus spreekt, los van de concrete kerk op aarde.

Weer vraag ik: welke leer van de Schrift wil hier beleden zijn?

11. Eenheid in de Schrift: Efese 4

Ik wijs eerst op Efese 4. Paulus roept op de eenheid van de Geest te 'bewaren' door de band van de vrede. Hij spreekt binnen het kader van de plaatselijke gemeente. Daar is die eenheid gegeven. Daar kan ruzie haar verstoren. Daar moet de eenheid worden onderhouden: door liefde en vrede.

Stel nu dat christenen in Efese met een kwaai kop de kerk uitlopen. Of iemand komt tot geloof, maar weigert zich aan te sluiten bij de gemeente.

Daarmee is de eenheid in Christus niet zomaar verdwenen. Toch lijdt de eenheid van de kerk schade. De eenheid van die concrete gemeente wordt niet bewaard of beoefend (onderhouden). Men scheidt wat God samenvoegde: gemeenschap in Christus en een zijn in de concrete gemeenten. En de oproep past om zich te voegen bij de vergadering van God te Efese.

Wat ik hiermee betoog is, dat de eenheid die volgens art. 28 onderhouden moet worden niet zozeer de abstracte eenheid in Christus is, maar de concreet gegeven en in de realiteit bestaande eenheid van de gemeente op aarde.

12. Eenheid in de Schrift: Johannes 17

Dat blijkt nog duidelijker uit Joh. 17.

Daarin vind je zeker de eenheid die er is tussen alle gelovigen, ook als ze schuldig verdeeld zijn. Het zijn mensen die de Vader gaf aan de Zoon, die de Zoon thuisbracht bij de Vader en in wie Beiden hun onderlinge liefde uitleven door de Geest. Vader, Zoon en Geest zijn een: zij harmoniëren in hun werken op aarde, zij geven zich aan elkaar in volmaakte liefde. Gods eigen eenheid is de adembene-

mende achtergrond voor de eenheid van al die verschillende gelovigen. Die veelzijdige eenheid ligt vast.

Maar juist tegen deze achtergrond spreekt Christus over de eenheid van de zijnen in hun samenleven op aarde: de eenheid van zijn kerk. En wie Joh. 17 plaatst in het verband kan er niet omheen dat Jezus dit zeer concreet bedoelt.

Het is enkele uren na de zoveelste ruzie tussen de 11 leerlingen (rond de voetwassing). Totnogtoe loodste Jezus ze door allerlei crisismomenten heen ('Ik bewaarde hen in uw Naam'). Hij had hen samengebracht als **kern** van zijn nieuwe kudde. Hij moest steeds hun eenheid bewaren. Nu Hij vertrekt, draagt Hij ze op aan de Vader. Ze mogen dat horen, om Hem in zijn blijvende voorspraak te kennen. Zo bemoedigt Jezus hen.

Jezus vraagt aan de Vader of Deze hun eenheid wil bewaren. 'Dat zij een zijn' is een vraag om het blijven en door crises heen telkens herstellen van de eenheid die er op dat moment is tussen de 11 leerlingen, dankzij Jezus' werk tot dan toe. Jezus weet dat satan aanslagen op die concrete eenheid zal blijven doen.

Verder vraagt Jezus iets voor allen die door hun woord in Hem geloven. Vluchtig citeren maakt hiervan dat Jezus spreekt over de toekomst: alsof er staat 'allen die zullen geloven'. Maar Jezus spreekt in de tegenwoordige tijd. Hij denkt allereerst aan de bredere kring leerlingen die zich op dat moment al heeft gevormd rond de 11: Hij had ze immers gezonden met het Woord. Hij bidt dat zij allen bewaard mogen blijven bij de eenheid. De eenheid van 'allen die door hun woord in Mij geloven' is dus eveneens een concreet historisch gegeven.

Daarbij is de geestelijke eenheid in de drie-enige God wel heel belangrijk: deze is voedingsbodem en motief voor die daadwerkelijke eenheid die Jezus op het oog heeft. Daarom gaat het Jezus ook allereerst om bewaring bij de waarheid. De waarheid is in Johannes' geschriften het instrument waarmee de Geest mensen deel geeft aan Vader en Zoon. Die is **basisvoorwaarde** voor de bestaande eenheid tussen en rond de leerlingen.

Tegelijk is de inhoud van Gods waarheid zijn liefde. En leven uit de waarheid is leven in de liefde. Zoals Vader, Zoon en Geest een zijn door liefde, zo moeten ook de 11 leerlingen en de gelovigen rondom hen elkaar vasthouden en door alles heen toch weer vinden door liefde.

13. Een en verdeeld tegelijk

Ook bij dit schriftgegeven past niet het model van een geestelijke eenheid die er eerst is en die vervolgens bewaard of onderhouden wordt door je aan te sluiten bij een plaatselijke groep mensen. Tegen de achtergrond van die geestelijke eenheid gaat het juist om het bewaren en onderhouden van de door Christus' werk in de geschiedenis gevormde ene gemeente.

Smits interpretatie van art. 28 doet geen recht **aan** wat deze belijdenis in het licht van de Schrift onder woorden brengt.

Op grond van art. 28, in het licht van de Schrift, moet je juist stellen dat de ene gemeente die Christus op het oog heeft als gevolg van Jezus' voorbede, door heel de geschiedenis heen zal blijven. Zelfs door perioden van verwarring, afval en verdeeldheid heen. Daarbij moet je je niet terugtrekken op de geestelijke eenheid, maar juist letten op de concrete gemeente op aarde.

Tegelijk houdt Christus wel degelijk rekening met de doorwerking van de zonde en de mogelijke verdeeldheid. Daarom is het te verwachten dat je in heel de geschiedenis met twee woorden moet blijven spreken. De eenheid van de kerk zal telkens uitkomen, maar ook de verdeeldheid. En geen van beiden vormen statische grootheden. Aanwezige eenheid is altijd aangevochten eenheid. Maar geconstateerde verdeeldheid mag altijd worden gezien in het licht van de bemoedigende voorspraak van de middeelaar en **krijgt** zo een dynamiek in de richting van nieuwe eenheid.

Van de eenheid die Jezus bedoelt, zie je iets waar twee of drie samen vasthouden **aan** de waarheid en elkaar liefhebben. Je ziet die in een plaatselijke gemeente waar dat voor geldt. Ook in een kerkverband.

En het is mogelijk dat je tegelijk met die eenheid de verdeeldheid ziet: doordat die twee of drie op hun beurt nog los staan van anderen waarvoor hetzelfde geldt. Of doordat in een plaatselijke gemeente de band **aan** de waarheid of de onderlinge liefde schade lijden. Of doordat verschillende gemeenten of kerkverbanden van elkaar losgescheurd staan.

Concreet: ik zie fragmenten van die bewaarde eenheid in een gereformeerde bondsgemeente waarin men samenleeft vanuit het Woord. Of in een trouw geworden vrije gemeente. Ik zie haar in mijn eigen gemeente. In ons kerkverband. En in het kerkverband van de christelijk-gereformeerden.

En tegelijk zie ik de verdeeldheid: tussen die **bondsgemeente** en de mijne, grote verschillen in een kerkverband, gebrek aan eenheid tussen kerkverbanden, conflicten in de eigen gemeente, gebrek aan zelfverloochening, verzwakking in de kennis en hantering van de leer.

Wat bij de eenheid past, moet ik eenheid duwen noemen. Wat verdeeldheid is, niet stiekum toch als eenheid typen.

Mijns inziens moeten we het in deze richting zoeken. Dus niet in een terugtrekkende beweging naar de geestelijke eenheid. We zullen de complexe werkelijkheid moeten benoemen vanuit Christus' werk. Dan spreken we over het onderhouden van de eenheid van de zichtbare kerk en we idealiseren tegelijk niet de verdeeldheid van en rond diezelfde kerk weg. En de spanning die het oplevert om tegelijk te moeten spreken van eenheid en verdeeldheid op het nivo van de zichtbare kerk, in de ontmoeting met me-

de-christenen, laten we eerlijk door ons heen gaan. Het is immers die spanning die laat zien dat we niet wegllopen voor de zonde en haar gevolgen en dat we de enige echte uitweg zoeken: Christus, die met zijn voorbede veelbelovend en sanerend insprekt op onze aangevochten kerkelijke situatie.

14. Kenmerken kietelen niet

Tenslotte Smits behandeling van artikel 29 NGB. Hij spreekt over de kenmerken van de ware kerk, vooral om ze **kritisch** tegen onszelf te keren. Hij betoogt dat er nog wel wat af te dingen is op de prediking en de sacramentsbeleving in de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt).

Dat brengt hem tot de stelling dat we met dezelfde barmhartigheid waarmee we onszelf meten, ook anderen moeten meten.

Ik stem toe, dat deze naar binnen gerichte hantering van de kenmerken past binnen de oorspronkelijke zin **ervan**. Maar ik heb dit al veel vaker gehoord, en wel uit de mond van 'klassiek-vrijgemaakten'.

Laat er op den duur een zelfgenoegzame trek gekomen zijn in verschillende delen van onze kerken, de oorspronkelijke inzet was niet zo. Het is niet waar, dat er naar binnen toe met de leer van de kerk gekieteld werd en naar buiten toe om oren geslagen. Dezelfde scherpte waarmee naar buiten toe gesproken kon worden, klonk ook intern. Heel wat citaten zijn te geven met de waarschuwing: ware kerk zijn is geen rustig bezit, maar kan verspeeld worden en moet dus in voortdurende gehoorzaamheid telkens weer worden waargemaakt. Daarachter ligt de **herontdekking** van Gods levende spreken in het verbond.

Van Smits schrijven gaat de suggestie uit, dat **vrijgemaakten** barmhartig voor zichzelf waren en hard oordeelden over anderen. Die wil ik weerspreken. Daarnaast stel ik wel dat dit 'gelijke monniken-gelijke kappen-beginsel' op twee manieren mag werken: jezelf en de ander **stellen** onder de ernst van Gods gebod. Maar ook: jezelf en de ander benaderen vanuit de barmhartigheid van Christus. Op dat punt vind ik dat het accent dat Smit (met **Huijgen**) legt, wel degelijk een bepaalde eenzijdigheid compenseert.

Ook ben ik het met Smit eens dat we de kenmerken moeten toepassen zonder het stuur van nadere criteria: bijvoorbeeld de wettigheid van een kerk in het licht van de historie, de wil tot eenheid, of het vooropgezette uitgangspunt dat de kenmerken maar naar een bestaande kerkgemeenschap kunnen leiden.

Stel bijvoorbeeld het volgende geval.

Er is een gereformeerde kerk (vrijgemaakt), die trouw is aan de belijdenis, eenheid wil en historisch bekeken de wettige voortzetting vormt van de kerk. En er is een vrije gemeente, die vasthoudt aan de Bijbel, maar doordat ze een band met de historie mist toch allerlei zwakke punten

in de leer kent. Verder is de wil tot eenheid een blinde vlek. Bovendien is de ontstaansgeschiedenis van de betreffende gemeente nogal door subjectieve motieven bepaald.

Maar nu ontwikkelt zo'n gereformeerde kerk zich negatief: trouw aan de waarheid wordt formeel; in de kerk tie- ren zwakke visies welig; de levensstijl en de manier van omgang met elkaar bedroeven de Geest. En zo'n vrije ge- meente groeit een goede richting op. Er komt meer aan- sluiting bij de geschiedenis van de kerk. Door allerlei kri- ses heen wordt men alerter op dwalingen. En de levensstijl biedt **reklame** voor God.

Dan is het mijns inziens mogelijk dat die gereformeerde kerk haar karakter als kerk verliest, en dat God verdergaat in en via die vrije gemeente. Vanuit historische wettig- heid of wil tot eenheid als achtergrond-criterium achter de kenmerken, zou die conclusie niet kunnen. Maar de Schrift laat te duidelijk zien dat de Geest beweeglijk is. Hij kan zijn werk onverwacht elders voortzetten, op een manier die niet past in onze schema's. De continuïteit van zijn werk in de geschiedenis valt niet altijd samen met een duidelijke voor ons te traceren lijn door die geschie- denis.

IS. Navelstreng en groeiruimte

Wat ik ook op dit punt mis in Smits uiteenzetting is be- zinning vanuit de Schrift. Hij wijst op de kerken in **Korin- the**, Galatië en Klein-Azië om aan te tonen dat er heel wat mis kan zijn in een kerk, terwijl het toch een kerk blijft. Geschillen van ondergeschikt belang schaden niet de een- heid in het geloof. Het zal hem niet ontgaan zijn, dat sinds Calvijn vele stromingen binnen het brede kerkelijk **spektrum** met deze gegevens werken om hun eigen posi- tie te verhelderen. Ook 'klassiek-vrijgemaakten'. Dat il- lustreert dat de overtuigingskracht van Smits korte herha- ling van deze gegevens niet groot kan zijn.

Bovendien beschrijft Smit het te statisch. Inderdaad spreekt Christus een dwalende gemeente nog steeds aan als zijn kerk. Maar tegelijk waarschuwt Hij dat Hij de kandelaar kan wegnemen als men niet luistert. Smits uit- eenzetting helpt ons niet verder als het erom gaat wan- neer dat moment gekomen is. Evenmin concretiseert hij welke punten van ondergeschikt belang zijn.

Neem bijvoorbeeld de visie op de Nederlands **Gerefor- meerde Kerken**. Mensen die deze om inhoudelijke re- denen niet als ware kerken willen typeren, zullen de verschilpunten niet van ondergeschikt belang achten. Als Smit nu pleit voor een barmhartig oordeel en mild- heid op ondergeschikte punten, kunnen zij dat volop met hem eens zijn. Toch menen zij tegelijk, dat het hun visie op de betreffende kerken niet raakt. De vraag blijft: wat moet er mis zijn in een kerk wil zij de type- ring 'ware kerk' (of met Smit: 'meer of minder zuivere ware kerk') niet langer verdienen? In die vraag brengt Smit ons niet verder.

De ruimte ontbreekt mij op dit moment om daar nader op in te gaan. Ik geef alleen aan in welke richting de bezin- ning op dat punt volgens mij zou moeten gaan. Kent de kerk volgens de Schrift niet een – wat ik maar noem – 'dubbele verhouding tot de waarheid'? In Efese 4 tekent Paulus de groei van de gemeente vanuit haar Hoofd Christus. Deze groei houdt in dat de liefde toeneemt, maar ook de kennis en doorwerking van de waarheid. De kerk is op weg naar totale eenheid van geloof. Concreet houdt dat in: al minder vatbaar voor dwaling en al meer mondig met Gods Woord. Tegelijk noemt Paulus de voorwaarde voor deze groei: 'ons aan de waarheid hou- dende'.

Die waarheid is dus de navelstreng voor de groei van de kerk. En tegelijk is zij de ruimte waarin de kerk groeit. Vandaar mijn spreken van een dubbele relatie tot de waarheid.

Dat Paulus zo kan spreken heeft alles te maken met de verhouding tussen het werk van Christus en de Heilige Geest.

God geeft ons alles in Christus: de volheid van zijn heil. Daartoe behoort ook de kerk, als de nieuwe samenleving van mensen, helemaal doordrongen van Gods waarheid. Tegelijk is het de Geest die ons doet delen in Christus. Hij gaat met ons een weg om telkens weer en **almeer** uit Christus te putten. Ook op het punt van de kerk **eigent** Hij ons zo toe wat wij in Christus hebben. Daarbij is on- ze eigen verantwoordelijkheid ingeschakeld. Zo is te spreken over het vasthouden van de waarheid als het in- strument waarmee de Geest ons doet delen in Christus. En tegelijk van de noodzaak om te groeien in diezelfde waarheid, omdat Christus' volheid altijd meer inhoudt dan wat daarvan nu ons christelijke leven en samenleven doordringt.

Ik denk dat Paulus' woorden sterk spreken, wanneer je die zo concreet mogelijk plaatst in de situatie van de apostolische kerk van dat moment. Dan ontdek je wat 'je aan de waarheid houdend' inhield, en wat 'groei in de waarheid' betekende. Wanneer je deze woorden scherp **krijgt** in hun historische kontekst, zullen ze naar mijn me- ning ingangen bieden om met elkaar verder te komen in de vragen die vandaag spelen.

Concreet denk ik hieraan:

een kerk moet aanspreekbaar zijn op het Woord van God, in de mate waarin Gods Geest die kerk tot op dat moment de waarheid van dat Woord heeft leren verstaan; tegelijk moet zij het besef hebben dat verdere groei nodig is tot de jongste dag en daarvoor open staan.

Dat betekent dat niet van elke kerk hetzelfde gevraagd moet worden. Er kan verschil zijn per land en per tijd. Maar ook per **kultuur**. En per traditie.

Voor een kerk uit de gereformeerde traditie in Nederland betekent dit dat er aanspreekbaarheid moet zijn op onze belijdenisgeschriften. Maar voor een volkskerk uit een

ander deel van de wereld houdt de aanspreekbaarheid op Gods waarheid niet hetzelfde in. En wat te denken van een oorspronkelijk buitenlandse kerk die in het kielzog van immigranten in ons land opduikt? Of van vrije gemeenten, die geen bewuste wortels hebben in de gereformeerde traditie en inmiddels bestaan uit bekeerlingen van wie je dat ook niet kunt verwachten?

Mijns inziens liggen hier mogelijkheden om belangen te verenigen die elkaar meestal in de weg zitten:

niet zo in de shift naar openheid meegaan dat je de eigen kerk en haar trouw aan de belijdenis gaat relativeren;

open durven opmerken hoe Christus op onverwachte manieren ook buiten ons om zijn gemeente **aan** het vormen is en daar in de praktijk iets mee doen;

niet nu het hek van de barmhartige dam is te snel zwaaien met de typering 'ware kerk', en fouten in leer of leven inkaderen op de **almeer** uit te rekken schaal van meer naar minder zuiver.

16. Conclusie

Mijn conclusie is dat Smit terecht de discussie over de kerk en de samenwerking aanzwengelt. Maar te vlot spant hij daarbij art. 27-29 NGB voor zijn karretje. Wat wij daar belijden, is in de klassiek-vrijgemaakte kring scherp gezien.

Moet het niet aan het denken zetten, dat sommige hervormden en christelijk-gereformeerden juist dat in ons prijzen, zonder allerlei meekomend exclusivisme en consequenties rond doorgaande reformatie voor hun rekening te nemen? Zou het dan echt nodig zijn **terwille** van een **kritische** reflectie op die doorgaande reformatie onze gewonnen inzichten maar weer schielijk prijs te geven?

Mijn stelling is, dat Smit ons daarmee een te hoge prijs laat betalen.

Een betere weg lijkt mij te erkennen dat de belijdenis Gods waarheid wel nasprekt, maar dat Gods waarheid daarmee niet uitgeput is. Wij staan voor vragen waarbij wij vanuit de band **aan** de belijdenis verder moeten groeien in Gods Woord. Ons aan de waarheid houden **en** in de waarheid groeien.

A.L.T. de Bruijne

REEDS 140 JAAR **donatus** **VERZEKERT** **VERTROUWD**

DONATUS,

m is bij uitstek specialist in het verzekeren van kerkelijke eigendommen

m verricht gratis inspecties en taxaties door eigen, speciaal opgeleide bouwkundig experts

■ is een non-profit maatschappij. De winst wordt aan de leden/verzekerden uitgekeerd in de vorm van premie-restitutie. (Over de afgelopen 10 jaar gemiddeld 50%!)

m kent op maat gesneden polisvoorwaarden, zoals een extra-kostendeckering indien na een schade het gebouw niet meer voor kerkelijke diensten kan worden gebruikt en naar elders moet worden uitgeweken.

Onderlinge Verzekering
Maatschappij Donatus u.a.

Postbus 5055
5201 GB 's-Hertogenbosch

Telefoon 073 - 122166
Telefax 073 - 890365

Vraag vrijblijvend om een offerte of gesprek, ook als u nog elders verzekerd bent. Het verplicht u tot niets.

HOTEL 'DREYEROORD' **OOSTERBEEK** **tel. 085-333169**

**Het hotel waar mevrouw zich UIT
en meneer zich THUIS voelt**
Fam. Van der Straaten

LOOPT U MOEILIIK?

WEERHEIM

WEET ER RAAD OP!

Electro-scooters, div. modellen

Thuiszorg-hulpmiddelen

Verhuur-Verkoop-Nieuw-Gebruikt
Nieuw vanaf f 4950,- compleet

Laat u deskundig voorlichten. Vraag vrijblijvend in!

Desgewenst demonstratie aan huis.

Showroom Stationsweg 183, 3771 VG Barneveld.

Tel. 03420-12763. Rijswijk-Delft, Tel. 015-123046

VERSCHUIVENDE AANDACHT

Zijn we eigenlijk wel met het goede onderwerp bezig, als we spreken over **kerk en organisatie**? Die vraag dringt zich onweerstaanbaar op bij het lezen van Huijgens artikel in de bundel. In feite is het de centrale stelling van zijn bijdrage. Volgens hem is juist deze formulering van het onderwerp het eigenlijke probleem. We fixeren dan onze aandacht niet op wat centraal hoort te staan. In dit artikel geef ik een aantal kanttekeningen.

Verschuiving geboden

Als onderwerp van zijn artikel formuleert hij de volgende stelling:

De typische concentratie op de relatie van kerk en organisatie en de specifiek normatieve cultuurbenadering zijn 'vruchten' van de gereformeerde organisatiecultuur uit een nabij verleden die reformatie behoeven. Een reformatie van de gereformeerde organisatiecultuur betekent twee dingen: allereerst toewending tot Christus en in Hem tot de drieënige God, en vervolgens inhaken op de feitelijke cultuur in het kader van het koninkrijk Gods. Dat betekent dat onze huidige aandacht verschoven moet worden van de kerk naar Christus en zo op God, en van de organisatie naar de cultuur en zo op het koninkrijk Gods.

Kort geformuleerd zegt Huijgen dus: Eigenlijk moet je niet spreken over **Kerk en organisatie** maar over **Christus en cultuur**. Maar ook dan zijn we nog niet waar we wezen moeten. Want in feite zou het moeten gaan over **God Drieënig en het Koninkrijk van God**.

In het vervolg zal ik deze verschuivingen stap voor stap volgen. Daarbij zal ik steeds eerst Huijgens visie in m'n eigen woorden proberen samen te vatten.

Niet de kerk maar Christus centraal

Dat is in feite de eerste stap. In de discussie over kerk en organisatie ziet Huijgen eigenlijk een veel te grote fixatie op de kerk optreden. Dat veroorzaakt blikverenging in het spreken over grondslag en functioneren van gereformeerde organisaties. Maar de eigenlijke bron van ons bezig-zijn ligt toch niet in de kerk, maar in onze persoonlijke relatie tot Christus. Concentreren we ons op die relatie, dan zal het echt de liefde van Christus zijn die ons dringt. En dan zal de vraag naar de kerk minder centraal komen te staan.

Eigenlijk ben ik het wel eens met wat Huijgen hier zegt. Als je naar het nabije verleden kijkt, kun je inderdaad

zeggen dat in onze **kring** er wel sprake is van grote fixatie op de kerk. In dit blad is indertijd de visie van ds. Hoorn op de kerk samengevat onder de typering **God in de schaduw van de kerk**. Dat is nu precies wat Huijgen bedoelt. Nu was dat natuurlijk een extreme mening van ds. Hoorn. Maar er was toch een klimaat waarin die visie zich kon ontwikkelen. Zijn opvattingen kwamen niet uit de lucht vallen.

Ik denk dus, dat Huijgen hier terecht pleit voor verschuivende aandacht. Motivatie voor christelijk handelen vindt in Christus de bron. Primair zal het ons gaan om een levend contact met Hem.

Het is alleen jammer, dat vervolgens bij Huijgen niet uit de verf komt welke aandacht de kerk zou moeten ontvangen. In het vervolg van zijn artikel kom ik de kerk niet meer tegen. Het gaat dan alleen nog over christenen die hun plaats innemen in de cultuur. Ik vind dat een zwak punt in zijn benadering. Als je terecht een bepaalde fixatie op de kerk wilt doorbreken, moet niet de suggestie gewekt worden dat de kerk er dan niet meer toe doet. Kerkelijk relativisme en religieus individualisme gaan dan gemakkelijk hand in hand. Verder verwijs ik op dit punt naar het artikel van ds. De Bruijne in dit nummer. De strekking van zijn bijdrage is op dit punt volledig van toepassing op Huijgens visie.

Gericht op de cultuur

Tegelijk met de verschuiving van de kerk naar de persoon van Christus, zouden we onze aandacht moeten verleggen van de organisatie naar de cultuur. Ik proef op dit punt bij Huijgen vrees voor grondige blikverenging. Je kunt wel heel veel spreken over een gereformeerde organisatie, vindt hij, maar uiteindelijk is dat toch maar een middel. Het is toch de bedoeling dat je deelneemt aan de cultuur. Maar daar komt veel te weinig van terecht als je in je aandacht constant bezig blijft met de organisatie op zich. Een organisatie is toch geen doel op zichzelf? We zijn er met onze organisaties toch niet op gericht om een eigen afgebakende variant van de samenleving te creëren? Tegenover de boze buitenwereld zou je dan een soort gereformeerde binnenwereld krijgen, waarin we ongestoord onder ons werken aan de cultuuropdracht. De organisatie dient dan om een soort reservaat in stand te houden. Verschuiving van de aandacht van de organisatie naar de cultuur kan helpen om die verstarring te doorbreken, zodat er echt contact met de cultuur komt.

Ik voel voor een groot deel wel aan, wat Huijgen bedoelt. Mijns inziens zijn soms 'reservaat-neigingen' ook best wel eens zichtbaar en aanwijsbaar. De organisatie als doel in zichzelf kan gemakkelijk een nevenproduct worden van een sterke fixatie op de kerk. Een voorbeeld daarvan vond ik b.v. indertijd het streven van de GOV om een eigen complete omroep tot stand te brengen, zon-

der dat daarvoor in feite (alleen al getalsmatig) de mogelijkheden aanwezig waren.

Toch vraag ik me af, in hoeverre Huijgens argumenten hier ook echt op de huidige situatie slaan. Vinden wij vandaag onder ons zoveel organisatievormen die niet werkelijk in contact met de cultuur treden? Een duidelijk voorbeeld van een gereformeerde organisatie is het GPV. Maar als ik GPV-ers aan het werk zie, dan zijn ze juist heel direct bezig met de vragen en problemen van onze samenleving. De mannen die in raden, staten en kamers gereformeerde politiek bedrijven zijn daar juist heel direct bezig met de concrete thema's van onze cultuur. En ook vanuit de Groen van Prinstererstichting wordt dat gestimuleerd met heel praktisch gerichte bezinning en studiemateriaal. Ik vind dat hun optreden eigenlijk meer door een soort christelijke zakelijkheid gekenmerkt wordt, dan door reservaat-neigingen.

Een wat andere plaats neemt hier misschien het gereformeerd onderwijs in. Je zou misschien kunnen zeggen, dat we met de gereformeerde scholen inderdaad een eigen mimte geschapen hebben. Maar ook dan is nog de vraag of daardoor het contact met de cultuur belemmerd wordt. Allereerst kun je in de onderwijsprogramma's al aantonen, dat kennismaking met de cultuur sterk centraal staat, ook op gereformeerde scholen. Maar daarnaast is de actuele cultuur op een andere manier juist heel sterk op onze scholen aanwezig via de leerlingen. Zij brengen in kleding, aandacht en interesse, muziek- en filmvoorkeur, gesprekken en eetgewoontes zoveel directe cultuurbeïnvloeding binnen, dat afgesloten zijn van de cultuur bepaald niet aan de orde is. Wie gereformeerde scholen vergelijkt met b.v. reformatorische scholen, merkt dat de laatste veel meer het stempel van een eigensoortig klimaat vertonen.

Op dit punt vraag ik me ook in bredere zin sterk af, of Huijgens verhaal niet wat achter de feiten aanloopt. Ik constateer onder ons vrij weinig neiging om je af te sluiten voor de cultuur van onze wereld. Natuurlijk is het dan de vraag wat je onder cultuur verstaat. (In het artikel is dat ook niet altijd even duidelijk.) Huijgens zelf noemt in dit verband wetenschap, techniek en kapitaal-economie. En inderdaad wordt het cultureel bestel van onze wereld voor een belangrijk deel door die grote drie bepaald. Maar is er in onze kring juist niet veel openheid in deze richting?

Wetenschap: onze kinderen studeren aan alle faculteiten. Onze jonge intellectuelen stellen vanuit hun studie indringende vragen aan de gereformeerde traditie, omdat ze de wetenschap serieus nemen ook tegenover de geloofstraditie waarin ze zijn opgevoed. **Techniek** is voor ons vaak een gegeven dat we met behoorlijke openheid tegemoet treden. In vitro-fertilisatie b.v. wordt juist onder ons met minder temghoudendheid beoordeeld dan in andere christelijke kringen. En van een echte visie op techniek als Babel-cultuur is onder ons weinig sprake. **Economie** is voor ons een uitgangspunt. Kritische geluiden in deze richting (zoals b.v. B. Goudzwaard wel laat horen), hebben onder

ons weinig bijval gekregen. In feite is onder ons materialisme geaccepteerd als bestaansvoorwaarde.

Kortom: ik mis op dit punt een beetje de feeling voor de realiteit in Huijgens woorden. Naar mijn mening zou je in de huidige situatie eerder moeten pleiten voor **hernieuwde** bezinning op ons vreemdelingschap in onze relatie tot de cultuur, dan dat je zou moeten aandringen op deelname (zij het dan ook spanningsvolle) aan de cultuur. (Overigens kan het een rol spelen dat 'cultuur' in Huijgens artikel een tamelijk ongedifferentieerd begrip is.)

K. Schilder

Wat Huijgen in feite doet is het probleem van **kerk en organisatie** weer verschuiven naar het thema van **Christus en cultuur**. Zoals gezegd zie ik dat wel zitten. We zijn daarmee in feite **terug** bij de probleemstelling zoals K. Schilder die geformuleerd heeft.

Toch heeft Huijgen juist in dat opzicht nogal wat bedenkingen bij Schilders werk. Hij vindt dat die problematiek bij Schilder niet echt goed tot zijn recht komt. En dat geldt dan voor beide polen.

Ten aanzien van Christus vindt hij o.a. dat in Schilders werk de levende verhouding tot Christus niet voldoende uit de verf komt. Onder meer zou dat komen doordat Schilder te sterk de uniciteit van Christus' werk benadrukt. Hij wordt dan om zo te zeggen een 'Middelaar van verre'.

Ik moet zeggen, dat ik daar soms ook wel eens een beetje last van heb als ik Schilder lees. En dan vooral in **Christus in Zijn lijden**. Aan de ene kant word je **vervuld** van ontzag en eerbied voor de Zoon van God die de weg van het kruis voor ons ging. Aan de andere kant voel je soms maar weinig van de hogepriester die kan meevoelen met onze zwakheden. Dat 'nabije' van de Helper die midden in onze werkelijkheid is gaan staan, mis ik wel eens. Maar tegelijk vraag ik me af, in hoeverre je Schilder ook recht mee doet. Als je de eerste dmk van **Christus in Zijn lijden** vergelijkt met de tweede, **dan** is die laatste al een verademing in bijbelse zin. En plaats die revisie biografisch eens in zijn context!!

Maar wie de spiritualiteit van Schilder wil leren kennen moet toch ook verder kijken. Het is toch bekend, dat hij gedurende heel zijn leven gesponnen heeft aan een doorlopende draad van meditatie werk. **Naast al zijn andere publikatie-arbeid** heeft Schilder wekelijks zijn **Schrift-overdenkingen** geschreven. En leer hem daar eens kennen in het levende, gevoelig spreken over zijn Heiland. Juist deze kant van Schilder is nog te weinig ontgonnen en dus ook te weinig in rekening gebracht bij de taxatie van zijn werk.

Huijgen heeft ook **kritiek** op de pool van de cultuur bij Schilder. Hij verwijt hem in dat verband 'normatief idealisme'. Dat betekent, dat Schilder alleen maar over de cultuur zou schrijven vanuit de norm en niet vanuit de ervaringswerkelijkheid. Inderdaad denk ik, dat ook hier een element van waarheid zit in wat Huijgen schrijft. Iedereen weet hoe sterk b.v. het element van de **cultuurop-**

dracht een rol speelt bij K. Schilder. Maar kun je dat uitspelen tegen de ervaringswerkelijkheid? Inderdaad is dat normatieve sterk aanwezig, maar dat is toch juist omdat de cultuur in zichzelf voor Schilder niet maatgevend was? Als Schilder schrijft over Christus en cultuur, dan betekent dat dat hij zijn uitgangspunt neemt in de geloofsverbondenheid aan Christus voor het staan in de cultuur van deze wereld. *Christus en cultuur* zijn voor hem geen gelijkwaardige polen. Juist bij een cultuurgevoelig mens als Schilder kun je aanwijzen, dat dat geloofsstrijd meebrengt. Hij heeft met een zekere hartstocht midden in die cultuur gestaan en veel vruchten van die cultuur geproefd en genoten. Maar tegelijk leverde hem dat vaak strijd op, omdat hij zich voor de keus geplaagd zag. Veel van zijn preken en geschriften leggen van die strijd getuigenis af. En in zijn keus kwam hij later altijd weer uit bij Christus. De ervaringswerkelijkheid van de cultuur was voor hem geen primaire bron naast het evangelie van Christus. Ik vraag me af, of Huijgen zich dat voldoende realiseert.

De Drieënige God

Ook als de fixatie op het thema *kerk en organisatie* is doorbroken, kan Huijgen nog niet tevreden zijn. Verdere verbreding is nodig. Van de relatie met Christus wil hij de aandacht verbreden naar de omgang met God Drieëinig. Hij motiveert dat vooral door te stellen, dat onder ons (weer in het voetspoor van Schilder) de vertrouwelijke omgang met God de Vader en ook het werk van God de Heilige Geest wat onderbelicht zijn gebleven. Die eenzijdigheden kunnen overwonnen worden als we de relatie tot Christus ook werkelijk in dat grote geheel plaatsen van het werk van de Drieënige God aan ons.

Ik denk, dat Huijgen hier zeker gelijk heeft. Of dat nu precies aan Schilder ligt of niet, hoe dan ook is onder ons de aandacht voor het werk van God de Heilige Geest wel te veel buiten het blikveld gebleven. Met alle gevolgen vanden. Uiteindelijk moet dat leiden tot verschraving van de spiritualiteit en objectivering van het geloof. Terecht wijst Huijgen hier, mede in aansluiting op enkele aanzetten uit onze kring, de goede weg om zulke eenzijdigheden te boven te komen.

Het koninkrijk van God

De laatste verschuiving brengt hij aan op het punt van de cultuur. De werkelijkheid van de cultuur wil hij nl. plaatsen binnen de werkelijkheid van het koninkrijk van God. Hij signaleert bepaalde trends binnen onze cultuur, waarmee de christen zich zou moeten verstaan. En die trends ziet hij zich afspelen binnen het koninkrijk van God.

Op dit punt vind ik Huijgen eigenlijk het minst helder en allerm minst overtuigend. In zijn artikel wekt hij een paar keer de indruk, dat de ervaringswerkelijkheid van de cultuur en de werkelijkheid van Gods koninkrijk in één dimensie liggen. Mijn bezwaar is dat zo de empirische werkelijkheid van de hedendaagse cultuur min of meer op één lijn komt te staan met de openbaringswerkelijkheid van Gods koninkrijk. Hoe Huijgen dit theologisch verant-

woordt maakt hij niet duidelijk. Maar hier lijkt ook een terminologische onhelderheid in geding. Op p. 141 schrijft hij: 'Midden in de feitelijke cultuur – Gods schepping en waarin Gods rijk zich manifesteert – doen zich talloze mogelijkheden voor om van het christen-zijn te getuigen en het praktisch vorm te geven'. Hier lijkt de cultuur samen te vallen met de schepping van God. Bovendien lijkt het zo alsof de cultuur manifestatie van Gods koninkrijk is.

Het probleem is hier m.i., dat in de gehanteerde begrippen werk van God en werk van mensen niet helder onderscheiden zijn. Als de feitelijke cultuur manifestatie van Gods rijk is, welke plaats heeft Christus dan bij dit alles? En zo zijn er veel meer vragen te stellen bij dit slot van Huijgens betoog. Ik doe dat nu niet, vooral omdat op dit punt zijn verhaal teveel theologische consistentie mist. Maar jammer is het wel, dat zo het verhaal eigenlijk een beetje mistig eindigt. Hij geeft zelf al aan (p. 135) zich op dit punt nog niet helemaal zeker te voelen. Maar juist zo'n belangrijke verschuiving vraagt toch om een goede onderbouwing.

Een aardverschuiving

Het waren maar kanttekeningen die ik plaatste bij Huijgens verhaal. Zijn betoog is zo omvattend, dat het ondoenlijk is alle facetten aan de orde te stellen. Maar om de lijn niet uit het oog te verliezen, heb ik geprobeerd de gang van het verhaal van commentaar te voorzien. Kort samengevat heb ik veel sympathie voor de inzet van zijn verhaal. Maar ik heb weinig fiducia in de uiteindelijke richting die hij wijst.

Fixatie op het thema van *kerk en organisatie* is inderdaad fnuikend. Het leidt gemakkelijk tot systeemdenken dat de levende relatie met God in Christus wegdringt en misschien zelfs buiten de aandacht plaatst. Ik stem daarom volledig in met terugkeer naar de thematiek van *Christus en cultuur*.

Maar nog afgezien van de m.i. niet altijd onderbouwde kritiek op K. Schilder heb ik zo m'n vraagtekens bij de verschuivingen die vervolgens plaatsvinden. Zoals die nu onder woorden gebracht zijn, leidt het tot een onbepaalde positieve visie op de cultuur. Dat is meer dan verschuiving in de aandacht. Dat is niet minder dan een aardverschuiving. Kerkelijke eenkennigheid wordt dan gemakkelijk ingeruild voor onbestemd universalisme. Wat je afwijst is duidelijk. Maar waarheen je op weg gaat is nog een groot raadsel. Er is voor een goede discussie meer duidelijkheid nodig. We moeten m.i. inderdaad onze aandacht verschuiven. Maar om dat effectief te doen is meer doelgerichtheid nodig.

C.J. de Ruijter

SCHILDER, DE RADICALIST?

'Alles of niets' – een analyse

In zijn veelomvattende studie over *motieven en achtergronden* van vijftig jaar 'vrijgemaakt' leven (met name terzake van de verhouding 'kerk en organisatie') geeft ds. H.J.D. Smit een uitvoerig overzicht van de theologie van K. Schilder en diens visie op het verbond van God en de kerk van Christus.

Naar zijn inzicht vertoont Schilders theologie een radicaliserende trek, die het denken en handelen van de leden van de vrijgemaakt-gereformeerde kerken diepgaand heeft beïnvloed.

Ds. Smit verzucht op een bepaald moment: 'Had Schilder maar niet de dynamiek van het kerkvergaderend werk van Christus op het Procrustesbed van het "alles of niets" gelegd, dan hadden we nu minder problemen gehad' (84).

Procrustes was een berucht misdadiger in de Griekse mythologie. Zijn naam betekent 'uit-rekker'. Wie in handen van deze fanatieke boef viel, werd op een kort of lang bed gelegd. Wie te lang was voor het korte bed werd zodanig bijgewerkt en pasklaar gemaakt, dat de uit-stekende ledematen werden afgehakt. Was iemand te kort voor het lange bed, dan werden zijn ledematen uitgerekt. Sindsdien is deze beruchte naam verbonden aan allerlei gewelddadige procedures die bedoeld zijn om door inkorting, verlenging en verminking iemands beschouwingen zonder pardon of clementie in te passen in eigen rigoristische schematiek.

Ds. Smit ziet de theologie van K. Schilder als een exclusivistische theologie: is iets niet 'alles', dan is het dus 'niets'. Voor Schilder is het 'onbestaanbaar', dat er ergens van kerk sprake zou kunnen zijn, waar weliswaar het 'alles' van God aanwezig is, maar al onze gehoorzaamheid zou ontbreken. Dat is niet 'alles'. Dus is het niks: geen kerk' (76).

Het artikel van Smit is dan ook een rechtstreekse oorlogsverklaring aan dit radicalisme. Keerzijde van dit radicalisme is immers dat het volk van God zozeer wordt opgejaagd met de zweep van de volstreekte eis van het verbond (de 'gehoorzaamheid'), dat het uiteindelijk volstrekt buiten adem neervalt in de loopbaan van het geloof. Voor 'zwak-zijn', 'tegenvallen' of 'teleurstellen' (65) is hier geen ruimte. 'Maar mijn vraag is' – aldus de auteur – 'of het nu echt zo staat, dat de Bijbel slechts weet te spreken over de mens als over een schepsel, dat voortdurend staat onder de verzengende druk van de absolute levensernst. Want wie zou deze druk kunnen dragen?' (63/4)

Met deze vraag hangt samen de klacht van ds. Smit, die zichzelf in ander verband aldus heeft samengevat: 'De genade van Christus kan (nl. bij K. Schilder, C.T.) dikwijls niet verschijnen dan in het kleed van de heiliging. Dat blijkt uit vele uitspraken zonneklaar. Schilders hele theologie is op deze wijze gestructureerd: mogen niet zonder moeten, gave niet zonder opgave, missie niet versmallen

tot permissie, recht is tevens plicht'.

Onder verwijzing naar o.m. p. 62 van de GSEV-brochure, zegt hij in dat verband: Het is zelfs zo, dat het voorrecht van het toebehoren aan Christus 'zich aanstonds omzet in een tot gemeenschapsdienst opvorderende *roeping*'. Veel gereformeerde mensen geven er daarom blijk van 'gebukt te gaan onder de last van de eisen van een in hun ogen eisende God'.¹

Wanneer wij deze klacht lezen, zijn wij op onze beurt geneigd te verzuchten: dit is toch wel wat anders dan wat Schilder heeft bedoeld toen hij zei – onder verwijzing naar een prachtig citaat van de oude J. van Andel – dat de medewerkers van God met hun cultuurarbeid 'ingaan tot Gods sabbath'!²

Maar wij keren terug tot het opstel van ds. Smit.

Het zal de lezer duidelijk zijn geworden dat ds. Smit diepe bezwaren heeft tegen het radicalisme van Schilder, dat hij ook wel noemt het schilderianse 'alles-of-niets-schema'³, waarin 'de notie van menselijke eindigheid en zwakte, en zo de bijbelse gedachte van zonde en genade' onvoldoende functioneert – zoals dr. V. Hepp destijds reeds 'goed' heeft 'aangevoeld' (67). Eigenlijk is Schilders wapenspreuk ('adagium') een niet te verdragen tirannie, die de goedwillende lezer verplettert omdat het 'alles, werkelijk alles, op haren en snaren' zet en ons leven elk ogenblik legt onder de druk van 'het absolute en het volmaakte': 'het is voor God en voor de mens alles of niets' (61). 'Een theologie, die "alles of niets" als haar adagium voert, komt niet onder de verdenking van perfectionisme uit. Zij is niet vrij van doperse trekken' (68). Tegen dit moordende schema wil Smit opkomen. Hij wil het pleit voeren voor het goed recht van een leven in de vrijheid van Christus, onder de zachte tonen van Gods genade en barmhartigheid, in de rust van het volbrachte werk van Christus (61/2). Er is immers méér onder de zon dan 'alles of niets'. Er is ook *groei* in de leerschool van het geloof (69). Ook weet de Bijbel ons te spreken van het goede recht van het *compromis* in het leven (68).

Dit requisitoir liegt er niet om. De aanklacht is hartstochtelijk, de oorlogsverklaring aan Schilder duidelijk, de bedoeling glashelder: 'een afscheid van een radicalisering en verkerkelijking, die na de Vrijmaking het denken over samenwerking ging(en) domineren. Extra motivatie voor dit afscheid vind ik' – aldus nog steeds ds. Smit – 'in de overtuiging dat de radicalisering van na de Vrijmaking een gevolg is van een geradicaliseerde theologie, waarin belangrijke bijbelse noties onvoldoende tot hun recht lijken te komen' (83).

Wie zo'n requisitoir publiceert, heeft recht op antwoord. Vandaar dit artikel.

Schilder over 'Alles of Niets'

In het jaar 1936 heeft K. Schilder een bundel **Schriftoverdenkingen** gereedgemaakt onder de titel '*Alles of Niets*'. In het **Woord vooraf** verklaart Schilder dat deze titel gekozen is in oppositie tegen de modieuze theologie van zijn dagen. Anders dan in de (existentialistische/barthiaanse) theologie gebeurt, wil de schrijver in zijn **Schriftstudies** duidelijk maken dat 'alles of niets' 'de inhoud van het Woord en dus van de Schrift is, van de wet dus zowel als van het evangelie'. Hoewel deze bundel om onbekende redenen nooit is uitgegeven, beschikken wij gelukkig wél over het **Woord vooraf** en o.m. ook over de eerste en tweede meditatie, waarin Schilder zijn titelkeus toelicht vanuit de **Bijbel**.⁴

Het ligt – gelet op deze stand van zaken – voor de hand om niet aan onze ideeën over de eventuele invloed van H. Ibsen en S. Kierkegaard op het 'adagium' van Schilder voorrang te verlenen, maar allereerst Schilder zelf aan te horen in zijn uitleg van de titel.

In zijn inleidende Schriftoverdenking behandelt Schilder het woord van Christus: '*Want wie heeft, dien zal gegeven worden en hij zal overvloedig hebben; maar wie niet heeft, ook wat hij heeft, zal hem ontnomen worden*' (Mt. 13 : 12).

Schilder noemt dit een opvallend, aangrijpend en 'vreselijk' woord. Nadat hij heeft gewezen op de belangrijke functie van dit woord in Christus' onderricht op aarde (vgl. Mt. 25 : 29; Mk. 4 : 25; Lk. 8 : 18, 19 : 26), legt hij de bedoeling van dit spreken van Christus aldus uit:

'Want dat "hebben" of "niet-hebben", waarvan hier sprake is, is een *metterdaad* "hebben" of een overeenkomstig "niet-hebben" van het *eeuwige* leven... Het is het hebben of niet-hebben van het *concrete* uit Christus en diens Geest ontvangen leven in vrede met God, en het met Christus opgehaald zijn uit de "reële" dood: levend *zijn* en dood *geweest* zijn *met* en *om de Christus*... Ten aanzien van het *oneindige* leven en de eeuwige goederen geldt de regel: die niet heeft, d.w.z. die het voor Gods forum rechtsgeldige, en dus wezenlijke en werkelijke eeuwige leven niet heeft, *die* verliest straks alles... Maar wie *heeft*, wie het *eeuwige* leven heeft, dien wordt gegeven. Hij groeit in genade, en dies in deugden bij God. Hij ontvangt – want er is een heilsorde – uit de wedergeboorte geloof en bekering, *heiligmaking*, goede werken, heerlijkmaking, eeuwige zaligheid, koninklijke overvloed... Zie nu toe, want elke dag brengt u naar een volstrekt álles, óf een volstrekt niets. Zó veel betekenen dagen. En de kracht, die het leven behéérst, die komt van boven. Ze komt met dit recht van God...

Alles of niets – ja, nu krijgt wie het hoort uitzicht op Golgotha: alles of niets. De hel opent zich: *niets*. De hemel wenkt: *álles*. Met Christus gekruist, tot niets geworden; met Hem opgewekt, tot alles geroepen. Afsterving van de oude mens: niets.

Opstanding van de nieuwe mens: *álles*.

Alles of niets – binnen of buiten, leven of dood'.⁵

Uit deze citaten wordt ons veel duidelijk.

Wij worden aangesproken over de vrede met God door Jezus Christus. Wij horen van de gemeenschap met Christus door de Heilige Geest, tot in de afsterving van de oude mens en de opstanding van de nieuwe.

Wij krijgen zicht op het 'groeï-model' van de heilsorde.

Ons verantwoordelijkheidsbesef wordt aangewakkerd ten aanzien van de dagen, die God ons in ons korte leven toemeet.

Want wij zijn op weg – naar de hemel of de hel. Immers: Christus heeft op Golgotha geleden en is op de morgen van Pasen opgewekt.

Wil iemand dit 'radicalisme' noemen, dan is dit het apostolisch radicalisme: 'Wie de Zoon heeft, heeft het leven. Wie de Zoon van God niet heeft, heeft het leven niet' (1 Joh. 5 : 12).

Na deze eerste 'overdenking' volgt de tweede, waaraan Schilder de titel meegaf: *De Prediker van het 'alles of niets'*. Deze meditatie handelt over het begin van Mt. 13 : 11: '*En Hij, antwoordende, zeide tot hen*' (St.vert.). De strekking van deze meditatie is het appél van Schilder om het woord over 'alles of niets' nooit los te maken van de Christus, die dit woord gesproken heeft. Anders wordt dit woord tot een spreuk die een mens of radeloos, krankzinnig of onverschillig maakt.

'Daarom is er maar één manier, om dit woord *góéd* te horen. Die éne manier is deze, dat wij óók deze bepaalde prediking, gelijk het betaamt, horen als een prediking van *déze Prediker*. Dat wij de boodschap geen ogenblik van de Boodschapper abstraheren... Wij moeten zien dat Hij, die ons deze boodschap voorhoudt, daarmee ons *tegelijkertijd* de weg *wijst*, en ons ook óp de weg *zét*, de *énige* weg, waarop dit woord ons *niet meer een verschrikking wordt, doch een sterke, volstreckte vertroosting*...

Hij is het, die zelf de Borg is, en de Middelaar, welke door zijn volkomen offerande mij draagt in de gemeenschap Gods.

Hij is het, die het leven uit genade *geeft*, dat eeuwige leven, dat, wanneer het een keer "heeft", al meer ontvangen zal... Want tot wie *niet* heeft, komt de imperatieve *nodiging, dat hij ontvang*, en "hebbe" om *niet*. En aan deze prediking wordt hij gebonden en, zo hij ze aanneemt, erdoor behouden.

Maar wie reeds "heeft"? Wel – die hoort *achteraf* de blijde boodschap, dat ál wie "heeft", gewis en zeker eindigt in overvloed. Hem is nu die boodschap tot grote *vertroosting*. Want als hij het leven in eigen handen houden moest, dan zou hij zeggen: heden "heb" ik het, en morgen ben ik het kwijt. Als hij het in *zijn* eigen assuranties moest beveiligen, zou hij zeggen, dat de wet, waarop alle aardse assuranties rekenen, ook hier weer doorgaat: die heden heeft, kan morgen weer verliezen. Maar *Christus* zegt dit absolute woord tot mij: alles of niets. En *HIJ* zegt het met *ZIJN* assurantie! "Ik", zegt Hij, Ik had niets. Toen gaf Ik u door genade iets. Maar de verkiezing dacht u reeds álles om mijnentwil toe. Uw iets – Ik assureer dat – wordt dus alles.

Wanneer ik maar tot Hem gekomen ben, dan weet ik het: **het** leven is voor mij vást. Want er is een **"troost"** der eeuwige verkiezing". En er is **troost** in het ánders zo **"hárde"** woord: alles of niets. Laat een ánder u dat woord prediken, en het slaat u dood. Laat Christus het u prediken, en het is muziek: de fuga van de trouw van God, die in zijn heiligen **volhardt**'.⁶

Acht overwegingen

Wij hebben tot nu toe veel geluisterd – eerst naar ds. Smit en daarna naar prof. Schilder.

Het wordt tijd om tot een aantal eigen overwegingen te komen. Wij vatten deze overwegingen samen in de volgende acht punten.

1. Wanneer wij goed hebben geluisterd naar Schilders uitleg van het 'alles of niets', vervalt o.i. de mogelijkheid om het 'alles of niets' voor te stellen als een **'schilderi-aans denkschema'**, een 'adagium' van een rigoristisch denker, een 'denk'- of 'handelings-model' van een perfectionist. Evenmin is het bestaanbaar het 'alles of niets' voor te stellen als een onbarmhartig donderwoord van een man, die van geen groei of compromis wil weten. Ook kan het niet een goede tijdsbesteding geacht worden om uit het werk van S. Kierkegaard citaten te gaan verzamelen teneinde de herkomst van Schilders merkwaardige gedachten op het spoor te komen en te **traceren**.⁷ Wij moeten – om te beginnen – leren luisteren naar wat Schilder ons vanuit het evangelie te zeggen had. In het 'alles of niets' heeft hij ons de diepe, gloeiende kern van het **verbond** van God met ons willen tonen.* En dat niet vanuit de eigenaardigheid van zijn persoonlijkheid, maar in de onderworpenheid aan het evangelie van Hem, die van boven kwam en getuigd heeft van wat Hij gezien en gehoord had (Joh. 3 : 31, 32).⁹

2. Hetzelfde 'alles of niets' is al eeuwenlang in onze confessie vastgelegd, b.v. in de uitleg van het eerste en het tiende gebod.

Eerste gebod: 'dat ik de **enige** ware God naar waarheid leer kennen, Hem **alleen** vertrouw, met alle ootmoed en geduld mij aan Hem **alleen** onderwerp, **al** het goede van Hem **alleen** verwacht, Hem met **heel** mijn hart liefheb, vrees en eer, en wel zo, dat ik eerder alle schepselen prijsgeef dan dat ik het **minste of geringste** tegen zijn wil zou doen' (antw. 94 H.C.).

Tiende gebod: 'Dat zelfs de **geringste** neiging of gedachte die tegen **enig** gebod van God ingaat, in ons hart **nooit** meer mag komen, maar dat wij **altijd** met **heel** ons hart **alle** zonden haten en liefde tot **alle** gerechtigheid hebben' (antw. 113 H.C.).

3. Wij mogen ook denken aan de belofte en de eis van het verbond van Gods genade, zoals deze zijn verwoord in het doopsformulier.

God de Vader neemt ons tot zijn kinderen en erfgenamen aan en zal ons daarom van al het goede voorzien en al het kwade van ons weren of voor ons doen medewerken ten goede.

God de Zoon maakt ons één met Zichzelf in zijn dood en opstanding, zodat wij van onze zonden bevrijd en gerechtvaardigd voor God gerekend worden.

De Heilige Geest eigent ons toe wat wij in Christus hebben, namelijk de afwassing van onze zonden en de dagelijkse vernieuwing van ons leven. Zo zullen wij tenslotte volkomen rein in het eeuwige leven een plaats ontvangen temidden van de gemeente der uitverkorenen.

En wat betreft **de eis van het verbond**:

Wij worden opgeroepen en verplicht tot een nieuwe gehoorzaamheid. Dit betekent 'dat wij deze enige God, Vader, Zoon en Heilige Geest, aanhangen, vertrouwen en liefhebben met heel ons hart, met heel onze ziel, met heel ons verstand en met al onze krachten'. Een totale eis!

En als het nu met ons niet 'alles' is? Is het dan 'dus niks'? Het doopsformulier weet het beter. Want het spreekt niet over een dwingend menselijk denkschema, maar over de God van het verbond: 'en wanneer wij soms uit zwakheid in zonden **vallen**, **moeten** wij aan Gods genade niet wanhopen'. Evenmin moeten wij de zonde ontkennen en wij moeten daarin 'niet blijven liggen' 'want de doop is een zegel en volkomen betrouwbaar getuigenis dat wij een eeuwig verbond met God hebben'.

4. Wij vernamen van ds. Smit dat het 'alles of niets'-denken van Schilder samenhangt met de neiging van Schilder om alle goede gave van God terstond om te zetten in een taak voor de mens. Op deze zaak komt hij meer dan eens terug. De door ds. Smit vermelde bewijspplaats voor deze stelling (*Christus in zijn lijden*, 2e dr., Kampen 1948, I, 191) hebben wij opnieuw **overwogen**.¹⁰

Schilder denkt in het aangegeven gedeelte van zijn boek na over het verhaal van de 'voetwassing' (Joh. 13 : 5-15). Christus, de Heer en Meester, geeft zijn discipelen het voorbeeld-ter-navolging van onderlinge liefde en dienstbetoon – een voornaam deel van het onderwijs dat Christus' discipelen nodig hadden om de vernedering en de dienst van hun Meester te verstaan en hun eigen roeping te leren kennen. Christus instrueert zijn toekomstige apostelen voor hun rijksdienst en het wasbekken is nu zijn embleem (a.w., 187). Tegen de exegese van hen die in dit verhaal een soort intiem-aristocratisch gebeuren willen terugvinden (à la de oosterse mysterie-religies of de graalromans van de middeleeuwen) stelt Schilder de overweging, dat Christus in dit gebeuren ambtelijk bezig is en met het oog op het ambt **instructie** geeft. Hij merkt op:

'Het **ambt** is **niet**: een **zich terugtrekken** van een **religieus-bevoorrecht mens** kind, met zijn **qualiteits-** en **klasseprivileges**, in de hoge aristocratische eenzaamheid, waar God zich vinden laat (zoals in de mysteriëndiensten) om met Hem zich mystiek te versmelten. Het ambt is, omgekeerd, een **uitgaan** van een geroepen mens, in wie de **qualitatieve bevoorrecht** zich aanstonds omzet in een tot gemeenschapsdienst opvorderende **roeping**, in wie de "Gabe" (wat hij heeft **gekregen** van God) aanstonds verdisconteerd wordt in de "Aufgabe" (wat hij aan anderen **geven** moet uit naam van God)'.¹¹

Vervolgens zet Schilder deze gegevens in het brede kader van Joh. 13 tot 17: de instructie van de apostelen, en in het nog veel wijder verband van het evangelie naar Johannes: Gods persoonlijk komen tot de wereld in al haar breedte en over heel haar lengte. Het bericht van de voetwassing 'legitimeert geen hoogmoedige afzondering van ingewijden in mysteriën; maar is een uitgang van de grote Ambtsdrager Gods, eerst tot de apostelen, en daarna, en daardoor, tot Jeruzalem, tot Klein Azië, tot Europa, tot het diepe dal van heel de wereld, tot de lage landen aan de zee, waar Batavieren toen reeds woonden, tot de "eilanden" der wereld, tot àl Gods personeel' (a.w., 193).

Met deze citaten willen wij duidelijk maken hoezeer juist bij een auteur als Schilder de context beslissend is voor het recht taxeren van een citaat. Schilder zegt niet: elke gave is een bevel, of iets dergelijks. Hij spreekt over het *ambt* (dat in zichzelf altijd een opdracht is) en zegt vervolgens, dat elk geschenk dat men *in dat kader* ontvangt, voor dat ambt bruikbaar is en gebruikt moet worden.

Wij begrijpen niet wat er mis is met die gedachte, die ds. Smit als een belangrijk bewijsmiddel aanvoert in zijn klacht dat er bij Schilder zo weinig plaats is om de genade te mogen beleven als een ruimte, waarin kinderen van God opgelucht kunnen ademhalen in vrijheid.

5. Op deze wijze zouden wij elkaar ook kunnen verhelderen hoe juist in de polemieken met O. Noordmans – die het spookbeeld van de 'heiligheidsfanaticus' ten tonele voerde – heel Schilders Schriftgeloof op het spel stond, toen hij weigerde de continuïteit van de geschiedenis van *werk-* en *genade*verbond los te laten. Schilder schreef in dat verband de geladen volzin neer 'dat de genade, strikt genomen, geen in-stellingen doet, doch alleen maar *her*-instellingen; weshalve ze dan ook, zelfs als ze "*chedas-jáh*", "*iets nieuws op aarde*" doet, b.v. de vleeswording des Woords, of de wedergeboorte (geboorte immers van boven-af, en door een *wonder* in strikten zin) daarmee terugrijpt naar het oude (het in de schepping, de *alpha*, de morgenstond gestelde) en de nodige voorziening treft, om te kunnen komen tot het in de oudste manifesten van God in uitzicht gestelde doel, dat in de "*avond*"-tijd, in de omega-actes der geschiedenis te bereiken zal zijn'.¹¹

Een typische 'Schilder'-volzin. Maar men kan de inhoud onmogelijk kwalificeren als 'een zeer bepaald begrip van genade' (96). Het is eenvoudig klassiek-gereformeerde theologie, juist tegen roomse en doperse *leringen*.¹²

6. In de voorgaande punten hebben wij ons door Schilder zelf laten binnenleiden in de diepe intenties van zijn theologie. Daardoor komen de diverse op de praktijk gerichte componenten in het betoog van ds. Smit in een ander perspectief te staan.

Wij denken met name aan Smits beeldvorming ten aanzien van Schilder, dat Schilder een compromisloos mens is geweest en dat juist hij het *klimaat* geschapen heeft voor 'het radicaliserend denken van de doorgaande reformatie' (66).

De feiten bewijzen het tegendeel.

Toen in de hitte van de *kerkstrijd* tijdens de oorlogsjaren (1943) de crisis werd verhevigd door de onvoorwaardelijke eis van de synode, dat iedere theologische kandidaat instemming moest betuigen met de leemitspraken van 1942 – op straffe van ontzegging van de toegang tot de ambtsdienst –, heeft Schilder een eervol en reëel compromis aangeboden in zijn brief van 13 december 1943. Toen de synode zijn voorstel afwees en Schilder, na de sluiting van de synode, zijn brief aan de kerkeraden toezond, werd hij vervolgens van synodewege aangeklaagd wegens scheurmaken.

Waar was toen het compromis en waar het radicalisme?

Het zou interessant geweest zijn, wanneer ds. Smit ook deze zaak voor het voetlicht had gebracht. De *mémoires* van dr. G.C. Berkouwer hadden hem op dit spoor kunnen zetten.¹³

Een tweede voorbeeld, nog dichterbij huis.

Toen terstond na het *Amerfoorts* Congres (april 1948) door de Landelijke Contactraad (ds. F.A. den Boeft, ds. J. Francke, D.C. Haak e.a.) het GPV werd opgericht, heeft juist Schilder aangedrongen op geduld: geduld met de ARP en geduld met elkaar. Toen schreef hij zijn artikelen over 'niet forceren', tegen het 'drijven' en tegen de exclamaties 'extremisme' en 'goed *vrijgemaakt-zijn*'.¹⁴

Uit het vele dat hier de moeite van het citeren waard is, kies ik één citaat, dat ik in de belangstelling van ds. Smit graag aanbeveel: 'God heeft hardlopers nodig, maar ook mensen met zwakke benen. Als ze maar herders hebben *en hebben willen*'.¹⁵

7. Al deze praktische en pastorale wijsheid had diepe wortels in Schilders theologie.

'O neen, de gereformeerde belijder zal niet beweren, dat de wedergeboren mens hier in dit leven ooit de tweespalt te boven komt; hij geeft toe, met schaamte, "dat ook zijn beste werken in dit leven onvolkomen en met zonde bevlekt zijn".'

Maar dat betekent niet, dat de wedergeboorte zelf niet zou zijn een nieuwe schepping, waardoor God de mens radicaal vernieuwt en verandert en recht stelt voor God, nu en voor alle *eeuwigheid*.¹⁶

Deze overtuiging had Schilder ook bij zich, toen hij de Afscheiding van 1834 herdacht en tegen het eind van zijn leven terugzag op de Vrijmaking:

'Ook in de vrijmaking is het "*menselijk handelen*" *nooit* zonder zonde geweest. En voorzover het *goed* was, d.w.z. gehoorzaam, was het niet *identiek* met Christus' verlossingswerk, doch daarvan een *vrucht*. Ons gehoorzaam werk is met Christus' werk nooit identiek, al is het er wel mee verbonden. Hij heeft het voor ons "*verworven*", "*verdiend*". En als Hij het "*verdiend*" of "*verworven*" heeft, dan komt de Geest ons dat "*verworvene*" nu verder "*toepassen*" of "*appliceren*" – onder verwijzing naar de Zondagen 16, 17 en 32 van de Catechismus. Daar staat ook, dat Christus' verlossingswerk geschied is *OP-*

DAT wij weer zouden leven naar de wet

8. Wij kunnen daarom geen begrip opbrengen voor de bewering, dat de theologie van Schilder niet kan ontkomen aan de verdenking van 'perfectionisme' (68).

Hoe kan men zulke dingen zeggen van een theoloog

- die zelf het element van de 'weerhouding' (van oordeel en genade) zo'n voorname plaats gaf in zijn theologie;
- die gesproken heeft over het niet gereed komen van de 'cultuur, die naar God is' en derhalve ons onderrichtte over de 'afgeknotte pyramiden' en de 'fragmenten van de nieuwe gehoorzaamheid' en ons attent maakte op de 'diepe snik' waarmee de Catechismus het cultuurvraagstuk in antw. 9 aan de orde stelt";
- die aan zichzelf en zijn lezers bekende ten aanzien van het kerkelijke vraagstuk, dat een mens al dankbaar mag zijn, wanneer hij ten aanzien van het ontbreken van de kerkelijke eenheid met een goed geweten zou kunnen verklaren, dat 'het niet aan hem gelegen heeft'.¹⁹

Conclusie

Wij wijzen de beeldvorming ten aanzien van K. Schilder als 'radicalist' en 'vader van het vrijgemaakte radicalisme' af op grond van het eigen getuigenis, dat Schilder ons heeft nagelaten.

Hij is voor de gereformeerde kerken niet een pelagiaanse slavendrijver geweest, maar een verkondiger van het indrukwekkende Woord van God. Dat Woord is nabij ons, draagt ons leven en ontsluit onze toekomst. In allerlei toonsoorten heeft hij ons het respect voor de levende God (de 'vreze des Heren') willen leren.

Wij trachten nog steeds ons de diepgang in te denken van het onderricht dat hij ons gaf, toen hij ons leerde waarin de vreugde van de wet gelegen is. Blijkbaar moeten wij nog dieper met elkaar nadenken over het feit, dat Schilder sprak over het voorrecht, dat in elke opdracht van godswege meekomt. Het voldoen aan die opdracht is hoogtepunt van de verlossing en demonstreert de ware vrijheid van de mens. De verlamde mens kan weer lopen – op eigen benen! Niets is mooier in het mensenleven dan de 'nieuwe gehoorzaamheid'!²⁰

Schilder heeft ons een voorbeeld nagelaten: de diepte van de gereformeerde leer naar vermogen peilen en met het oog op de eisen van de eigen tijd vertolken.

Ieder draagt – met al zijn preken, schrijven en theologiseren – een eigen verantwoordelijkheid voor zijn generatie (Hand. 13 : 36).

Maar de leer van Christus omspant alle generaties. Daarbij weten wij ons, ook als samenleving, veilig en geborgen.

Kom, laten wij allen op dit moment Schilders preek herlezen over het zachte juk en de lichte last van onze Heer en Meester (Mt. 11 : 28vv.)!²¹

C. Trimp

N.B. Voor de verwijzingen naar de publikaties van K. Schilder maken wij in deze noten gebruik van de afkortingenlijst in het symposiumboek van J. Douma e.a. (red.), *K. Schilder – Aspecten van zijn werk*, Barneveld 1990, 265-268.

¹ *Nederlands Dagblad*, 25 juni 1994.

² *Ref.* 18,18 (15 okt. 1937), vgl. ook de dankbare artikelen van E.Th. van den Bom over *Eschatologie en prediking*, *Ref.* 17, 179vv.

³ Vgl. ook het spreken over 'schema' in noot 98 (p. 93) en over 'model' op p. 68.

⁴ *VWSchr.* II, 90-96 en 58-60.

⁵ A.w., 95, 96.

⁶ A.w., 59, 60.

'(*Kleine excurs over S. Kierkegaard*). Ooit heeft ds. Smit het hoge woord gesproken dat de theologie van Schilder is 'verontreinigd' door invloeden van Barth en Kierkegaard (*Ref.* 68,417). Dit grote woord is in Smits brede opstel niet waargemaakt. Men kan moeilijk volstaan met een verwijzing naar Schilders opmerking dat er een 'element van waarheid' schuilt in Kierkegaards opvatting over de 'hartstocht' in de geloofsomgang met God (*Hemel*¹, 202; *Hemel*², 148) – te minder, nu Schilder erbij zegt, dat wij dat ook al van Calvijn konden leren.

De brede bestrijding die Kierkegaards theologie en filosofie van Schilder heeft ontvangen in de dissertatie (Kap. III, § 6 en 7) en in *Hemel* (hfdst. II, § 3) maakt het woord over de 'verontreinigende invloed' tot een slag in de lucht.

Schilder was ongetwijfeld geboeid door de schrijfstijl van Kierkegaard. En door diens hartstochtelijk protest tegen de verburgerlijking van de Deense volkskerk. Maar men zal moeilijk tot 'invloed' kunnen concluderen op grond van beider gebruik van b.v. het woord 'absoluut' of 'spanning' (noot 87).

Wie zich de zware aanval van Schilder op Kierkegaard *terzake* van het dualisme in het geschiedenisbegrip tracht in te denken, zal niet gemakkelijk meer van 'invloed' spreken. En al evenmin over een kerk, die 'in de historie geworpen' is (77).

⁸ Zie *Hel*³, 185-195; *Hemel*¹, 252.

⁹ M.i. is de dissertatie van S.A. Strauss op dit punt onhelder (*Alles of niks*, K. Schilder oor die verbond, Bloemfontein 1986, 41, 46, 260v.).

¹⁰ Merkwaardigerwijs citeert de (eerste) discussienota van het GSEV *Openheid tot dienstbetoon* (1992, p. 19), juist deze passage met grote instemming!

¹¹ Zie de herpublicatie door G. Puchinger, *Een theologie in discussie*, Kampen 1970, 95. In dit citaat ligt een zeer voornaam thema van Schilders theologie voor ons. Vgl. diens preek (in diezelfde tijd gehouden) over Zondag 32 H.C., *VWPr* III, 278-291.

¹² Men kan uit het gegeven citaat bepaald niet concluderen, dat naar Schilders mening genade 'nooit iets nieuws in het leven roept' (Smit, a.a., 96).

¹³ G.C. Berkouwer, *Zoeken en vinden*, Kampen 1989, 317vv, 361vv. Schilder zelf over zijn aanbod tot 'godsvrede': *Ref.* 22,226.

¹⁴ *Ref.* 22, 225; 23, 239, 247, 264, 284; 24, 276, 323; 25, 258vv., 268; 26, 187, 242.

¹⁵ *Ref.*, 25, 269.

¹⁶ *Hemel*¹, 47v.

¹⁷ *Ref.*, 25,300 (10 juni 1950).

¹⁸ Zie *cultuur*², 87, 90, 91; *Hemel*¹, 288.

¹⁹ Vgl. b.v. *VWKerk*, 11,414, III, 238.

Op p. 66 meldt ds. Smit, dat hij veel tegenstand ondervond, toen hij de vraag stelde of niet de *doorwerking* van de zonde, de gebrokenheid van het leven, in de school van Schilders denken meer verdisconteerd zou moeten worden dan momenteel gebeurt.

Tot mijn teleurstelling vertelde hij daarbij niet, dat diezelfde vraag aparte aandacht heeft ontvangen van de zijde van het weekblad *De Reformatie* (*Ref.* 69, 133-135, 20 nov. 1993). Daar kwam o.m. ook ter sprake het 'groeimodel' van antw. 115 H.C. en werd juist de leer van de rechtvaardiging in rekening gebracht.

Slechts in het voorbijgaan verwijst ds. Smit naar dit artikel (slot van noot 121 op p. 103).

²⁰ *Ref.*, 18, 115.

²¹ *VWPr.* II, 133vv.

KERNPUNTEN IN DE DISCUSSIE

De discussie over kerk en organisatie maakt veel los. En dat is goed te begrijpen. Want het onderwerp heeft alles te maken met onze identiteit. Maar dat maakt het des te moeilijker om zo'n discussie ook echt overzichtelijk te houden. Ieder kiest weer een andere invalshoek. Ieder heeft z'n eigen argumenten. Maar zo praat je natuurlijk ook gemakkelijk langs elkaar heen. En toch is het de bedoeling, dat we echt gezamenlijk verder komen. Om de overzichtelijkheid iets te bevorderen zet ik in dit artikel enkele motieven op een rijtje, die in de discussie tot nu toe een belangrijke rol spelen. Overigens gaat het niet om strikt gelijksoortige thema's. Het zijn meer bepaalde aspecten, die al of niet steeds weer het gesprek bepalen. Ik probeer tegelijkertijd een korte eigen taxatie te geven van de waarde van enkele argumenten.

Het ethisch conflict

Vanouds heeft het ethisch conflict een belangrijke rol gespeeld in de motivatie bij het oprichten en in stand houden van eigen gereformeerde organisaties. We bedoelen ermee, dat rond de Vrijmaking ernstige kerkelijke verwijdering werd geschapen door allerlei schorsingen en afzettingen. Allerlei ambtsdragers werden aan de kant gezet. Dat betekende dat men van 'synodale' kant geen mogelijkheid zag om in de kerk samen verder te werken. Daarmee werd tussen christenen een scherp conflict geschapen. Maar diezelfde broeders kwamen elkaar natuurlijk ook weer tegen binnen de politieke partij (de AR) of in een andere gereformeerde organisatie. En natuurlijk was het wel heel moeilijk om in dat verband dan wel broederlijk samen te bidden en te werken. 's Zondags liep er een scheur. Maar 's maandags speelde dat kennelijk geen rol. Zo'n situatie wringt. De ernstige woorden die in de kerk gesproken waren, schiepen een conflict. En in het organisatorisch samenwerken bleef dat voelbaar.

Het ethisch conflict werd dus vooral gevoeld door mensen die in de kerk aan de kant gezet waren, en die verder wel gevraagd werden om organisatorisch samen in geloof verder te gaan. Het is heel goed voorstelbaar, dat voor velen dat onmogelijk was. Maar tegelijk is duidelijk, dat het ethisch conflict een sterk persoonlijk stempel droeg. En dat maakt dat er duidelijke grenzen aan te geven zijn.

In de eerste plaats heeft lang niet iedereen er last van gehad. Duizenden mensen hebben zich vrijgemaakt, zonder dat hun vanuit de kerk schorsing, afzetting of excommu-

nicatie overkomen was. Het ethisch conflict speelde dan gewoon geen rol. Maar bovendien is duidelijk dat voor een nieuwe generatie de verhoudingen heel anders liggen. Een conflict erf je niet van je ouders. Anders trek je het in de sfeer van een vete.

Het ethisch conflict is in zijn betekenis dus echt beperkt geweest. Je kunt je voorstellen, dat voor de generatie die midden in de Vrijmaking gestaan heeft, dit punt nog gevoelig ligt. Maar de nieuwe generatie die sindsdien is aangetreden, is in die breuk niet op die manier betrokken. Ik denk, dat het daarom zuiver is als het ethisch conflict geen rol meer speelt in de discussie. Als argument heeft het een tijdelijke betekenis gehad.

K. Schilder

De betekenis van K. Schilder is in dit nummer al eerder aan bod geweest. Toch wil ik er nog even apart in dit verband op terugkomen. Zijn naam komt nl. stelselmatig terug in de discussie. En zeker de GSEV-bundel geeft daar ook aanleiding toe. Het valt op, dat bij Smit en Huijgen aan hem een prominente plaats wordt toegekend. Eigenlijk vind ik dat zo een beetje de suggestie gewekt wordt, dat met de afrekening met K. Schilder ook de discussie over kerk en organisatie verder geholpen wordt. Ik vraag me af of dat juist is.

Huijgen geeft wel aan, dat hij het eigenlijk wil hebben over de manier waarop *later* met Schilder gewerkt is (noot 18). Maar dat documenteert hij nu juist niet. Steeds komt Schilder zelf uitvoerig ter sprake. Zodoende domineert hij nogal in de bundel. Ik denk, dat dat het beeld vertekent. Mijns inziens kun je heel goed spreken over doorgaande reformatie, zonder dat Schilder ter sprake komt. Uiteindelijk heeft hij zich er vrijwel nooit uitvoerig over uitgelaten, en voordat de belangrijke ontwikkelingen in dit opzicht hun bedding gevonden hadden was hij al overleden.

Terecht geeft Huijgen aan, dat in later tijd sommige elementen uit Schilders werk een eigen leven zijn gaan leiden, doordat ze uit de oorspronkelijke context zijn losgemaakt. Maar dat betekent dan wel, dat niet Schilder maar navolgers van Schilder een bepaalde wissel hebben omgelegd. En zouden we ons in de discussie dan niet beter kunnen concentreren op die latere kruispunten?

A. Kuyper

Deze naam komt misschien op dit moment een beetje uit de lucht vallen. Maar dat komt omdat ik hem een beetje mis in de discussie. Op verschillende manieren zelfs. In veel discussies over *kerk en organisatie* wordt nogal eens de indruk gewekt, dat we met onze gereformeerde organisaties over een typisch vrijgemaakt verschijnsel spreken. Maar dat is natuurlijk allerminst het geval. Wat we na de Vrijmaking gezien hebben was in veel opzichten het

doortrekken van vormen van gereformeerde actie, die voor die tijd allang gemeengoed waren in de gereformeerde kerken. Kuiper was de man die zoveel stimulanzen geleverd heeft voor gereformeerde actie in staat en maatschappij. Mijn vraag is, waarom in de discussie die achtergrond zo weinig meespeelt? (Alleen bij de artikelen van **Velema** en **Schaafsma** in de bundel komt hij even om de hoek kijken.)

Ik wil dat ook wel wat toelichten. Uiteindelijk staat op de achtergrond van zoveel christelijke actie in de eerste helft van deze eeuw, Kuipers onderscheiding van de kerk als **instituut en organisme**. Natuurlijk is ook deze onderscheiding een voorbeeld van Kuipers systeemdenken. Hij bracht de werkelijkheid graag overzichtelijk in systeem. Maar uiteindelijk bedoelde hij met dit onderscheid, dat er veel meer kerk is dan je 's zondags ziet. Het 'grote geld' van 's zondags werd door de week om zo te zeggen 'uitgemunt' in allerlei gereformeerde actie. Dat is het waardevolle in zijn onderscheiding.

Nu hebben we als vrijgemaakten afgerekend met Kuiper. Het onderscheid tussen instituut en organisme hebben we verworpen. We hebben hem verweten, dat het instituut (de 'ambtelijke' kerk) bij hem maar een minimale plaats krijgt. Zijn pluriformiteitsleer hebben we afgewezen. Zo denken we m.i. vaak, dat we met een nieuwe lei begonnen zijn. Maar is dat waar? Heeft juist b.v. het GPV zich niet altijd voortzetting gevoeld van de ARP? Er lopen ondergronds heel wat verbindingen van voor de oorlog naar ontwikkelingen binnen de vrijgemaakte kerken. Alleen worden ze maar zelden zichtbaar. Dat vertekent het beeld.

Ik mis dus in de uitvoerige peilingen naar achtergronden en motieven de naam en de inbreng van Kuiper. Vragenderwijs wil ik als suggestie opperen, dat op de achtergrond Kuiper als volgt een rol speelt: Is in onze motivatie bij gereformeerde organisaties niet veel herkenbaar van wat Kuiper bedoelde met de kerk als organisme? Alleen, bij hem was dat weinig dwingend, omdat hij nauwelijks accent legde op de kerk als instituut. En daar is na de Vrijmaking bij ons juist het hoofdaccent komen te liggen. De zondagse, 'ambtelijke' kerk kwam bij ons centraal te staan. En wie dan het verband tussen instituut en organisme heel strak legt, trekt gemakkelijk het 'organische' in een absoluut normatief kader. Het waarheidselement in Kuipers spreken over de kerk als organisme, is zo verbonden met de terechte aandacht voor de plaats van de kerk bij de Vrijgemaakten. Maar is die verbinding niet te **knellend** geworden, doordat er een stuk Kuiperiaans systeemdenken in meespeelt?

Het zou m.i. de moeite waard zijn op dit punt nog eens een nadere peiling uit te voeren. In ieder geval kan in een omvattende discussie over kerk en organisatie de betekenis van Kuiper niet buiten beeld blijven.

Realiteitsgehalte

Een laatste aspect dat ik aanroeren wil, heeft te maken met de plaats van deze discussie in de werkelijkheid. Ik kan me nl. maar moeilijk losmaken van de gedachte, dat

dit niet het eigenlijke onderwerp is waarover we met elkaar zouden moeten doorpraten. Ik vrees ook, dat heel wat vrijgemaakten zich absoluut niet herkennen in de thematiek waarover het gaat. Al eerder is in dit nummer aangestipt, dat we met deze discussie soms misschien wel achter de feiten aanlopen. Dat zou betekenen, dat we met een achterhoedegevecht bezig zijn. En misschien is dat ook wel zo. Overigens betekent dat m.i. niet, dat daarmee de discussie overbodig wordt. Juist als verwerking van de erfenis die we vanuit het verleden hebben meegekregen, blijft het belangrijk om door zo'n discussie heen te gaan.

Toch wil ik graag nog iets nader toelichten wat ik bedoel met dat 'achter de feiten aanlopen'. In de eerste plaats kun je zien, dat velen onder ons in hun denken de wending naar openheid al voltrokken hebben, waarvoor b.v. in het GSEV wordt gepleit. Ds. De **Bruijne** plaatst daar in zijn artikel al enkele kanttekeningen bij. Maar daarnaast is er nog iets anders aan de hand. De antithese richting andere kerken is ook achterhaald door een andere ontwikkeling. Een ontwikkeling, die meer van binnenuit ondermijnend heeft gewerkt.

Om dat toe te lichten onderscheid ik even in twee soorten antithese. Natuurlijk is er allereerst de antithese tegenover de wereld. Kuiper heeft die antithese duidelijk geformuleerd. En vanaf de Vrijmaking is die antithese in de praktijk ook sterk beleefd onder ons. Maar daar kwam na de Vrijmaking een ander soort antithese bij. Na de Vrijmaking hebben we ook richting de 'synodale' kerken een soort antithese ontwikkeld. Onze kerkelijke identiteit werd in dat verband heel belangrijk. En die identiteit gingen we ook sterk antithetisch benaderen richting andere kerken. En soms kon dat in uitwassen tot een soort kerkelijk exclusivisme uitgroeien.

Zo was er een antithese tegenover de wereld en een antithese tegenover andere kerken. Die laatste, daarover gaat natuurlijk de huidige discussie. Maar die eerste, is die niet heel snel weggesleten? Het valt op, dat voor veel vrijgemaakten die antithese tegenover de wereld vaak maar weinig voorstelt. In consumptiepatroon, vrijetijdsbesteding, kijkgedrag enz., is niet zo erg veel onderscheid te merken. We staan met twee benen midden in deze wereld. En vanuit dat probleem van verwereldlijking komt natuurlijk die andere antithese zwaar onder druk te staan. Als je isolement ten opzichte van de wereld is doorbroken, holt dat je isolement tegenover andere kerken heel snel uit. Het is moeilijk meer aan te voelen hoe relevant die antithese tegenover andere kerken is.

Ik denk, dat zeker dit laatste aspect de actualiteit van de discussie voor velen zwaar onder druk zet. Nogmaals, daarmee bedoel ik niet, dat we deze discussie over **kerk en organisatie** maar snel moeten vergeten. Maar het is wel waar, dat op de achtergrond van deze discussie een ander thema ligt te wachten: Hoe kunnen wij in deze tijd als christelijke gemeente in de wereld staan? En laten we hopen, dat we voor dat gesprek de gemoederen in de kerk ook echt warm kunnen **krijgen**. Dan zijn we weer bij wat echt aan de orde van de dag is.

C.J. de Ruijter